

SLOVAN

**MESEČNIK ZA KNJI-
ŽEVNOST, UMETNOST
IN PROSVETO**

LETO XI.

1913 - 12

VSEBINA.

Josip Kozarac: Mrtvi kapital	355	Listek	383
Milan Plut: Po macedonskem bo-		Glasba:	
jišču	367	Rozamunda.	
† Emil Hojak: Jaz ne smem	379	Književnost:	
Prostoslav Kretanov: Spomini na		Sem Benelli: Ljubezen treh kraljev. — Ante	
Josipa Cimpermana	380	Benešić: Anakreontika, — Izgubljeni sin. — Bra-	
† Jos. Premk: Proceslja	382	nimir Livadić: Legenda o Amisu in Amilu. — Mi-	
		laković Josip: Fragmenti (Pesmi). — Srbska epopeja.	

NAŠE SLIKE.

Nikolaj Aleš (gl. prejšnjo številko „Slovana“ I): njegov portret (str. 357). Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod (str. 361). **Svatopluk** (str. 365). **Jan Hus** (str. 369). **Jan Žižka** (str. 373). — **L. K.: Pismo piše . . .** (Umetniška priloga, str. 353). — **Melita Rojic: Gorica v snegu** (str. 355). — **Nikola Malakoci (Mlakovački)** (str. 377).

Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača !

Naročnina „Slovana“ znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrt leta 3 K. Posamezni zvezki po 1 K 20 h. Dijakom je naročnina znižana 10 K letno. Za Nemčijo 13 K 50 h, za druge države 15 K. — **Cena inseratom:** Dvostopna petit-vrsta 30 h za enkratni natis; za večkrat po dogovoru.

L. K.: PISMO PIŠE...

MELITA ROJIC: GORICA V SNEGU.

JOSIP KOZARAC:

MRTVI KAPITALI.

(POVEST).

X.

(Konec).

Nelka in Neumayer sta stanovala v eni izmed glavnih ulic, zakaj Nelka je — kakor je rekla — bila dovolj na vasi in sedaj hoče biti v živahnem delu mesta, ne pa v kaki zabitni ulici, kamor ne pride živa duša. Imela sta tri lepo urejene sobice s štirimi okni na ulico ter sta plačala na leto stanarine dvestopetdeset goldinarjev, dočim je Neumayer dobival za stanarino stopetdeset goldinarjev. Zadovoljno se je smehljaj, gledajoč okusno urejene prostore, in ko se je spomnil na ono tesno sobico na hodniku s posteljo, omaro in dvema lesenima stoloma, v kateri je stanoval kot samec, se mu je zdelo, da je postal nekaj višjega, da ga je ženitev povzdignila nad vsakdanjost. Uvidel je, da je še-le sedaj postal popoln človek in ako mu je že dosedaj bilo prilično mnogo do svoje osebe, se je še-le odsej prebudilo v njem ono čuvstvo, ki je kolebalo med samozavestjo in oholostjo, in on se je od začetka na vsak način trudil, da bi se po njem in po njegovem vedenju lahko presodilo, da je oženjen človek... Kar se tiče njegovega zakonskega življenja, se njegovo veliko in nadepolno vpra-

šanje: kako bo, ko bom oženjen? ni izpolnilo tako, kakor je on mislil in želel. Domišljaj si je to mnogo interesantneje in lepše, nego je bilo v istini. Mislil je, da je njegova ženitev v vsakem pogledu nekaj posebnega in da bo vse, kar je s tem stanjem združeno, pri njem drugače in izvanredneje nego pri drugih mladih parihi. Čudil se je, da te izvanrednosti nikdo ne vidi razen edinega gospoda Vukoviča, ki mu je dan na dan opisoval njegov zakon z rožnatimi barvami. Niti v mnogem drugem pogledu ni bil Neumayer zadovoljen, kakor je pričakoval. Domišljaj si je, da bodeta on in Nela živela kakor metuljčka v zrcalu, kakor dve roži, zibani od tihega vetriča, — da ni te stvari na svetu, ob kateri bi se mogla spotakniti, ki bi jima prinesla neprijetnosti. Istotako je mislila tudi Nela, zakaj drug drugega sta imela za dovršeni bitji. Ona si je predstavljala Neumayerja vedno po onem prvem razgovoru, namreč kot samo nežnost in dobroto. Z vso gotovostjo je mislila, da ji on v jutro prinese v posteljo kavo, po kateri še bo potem kako uro najslaje spala. On pa je zopet

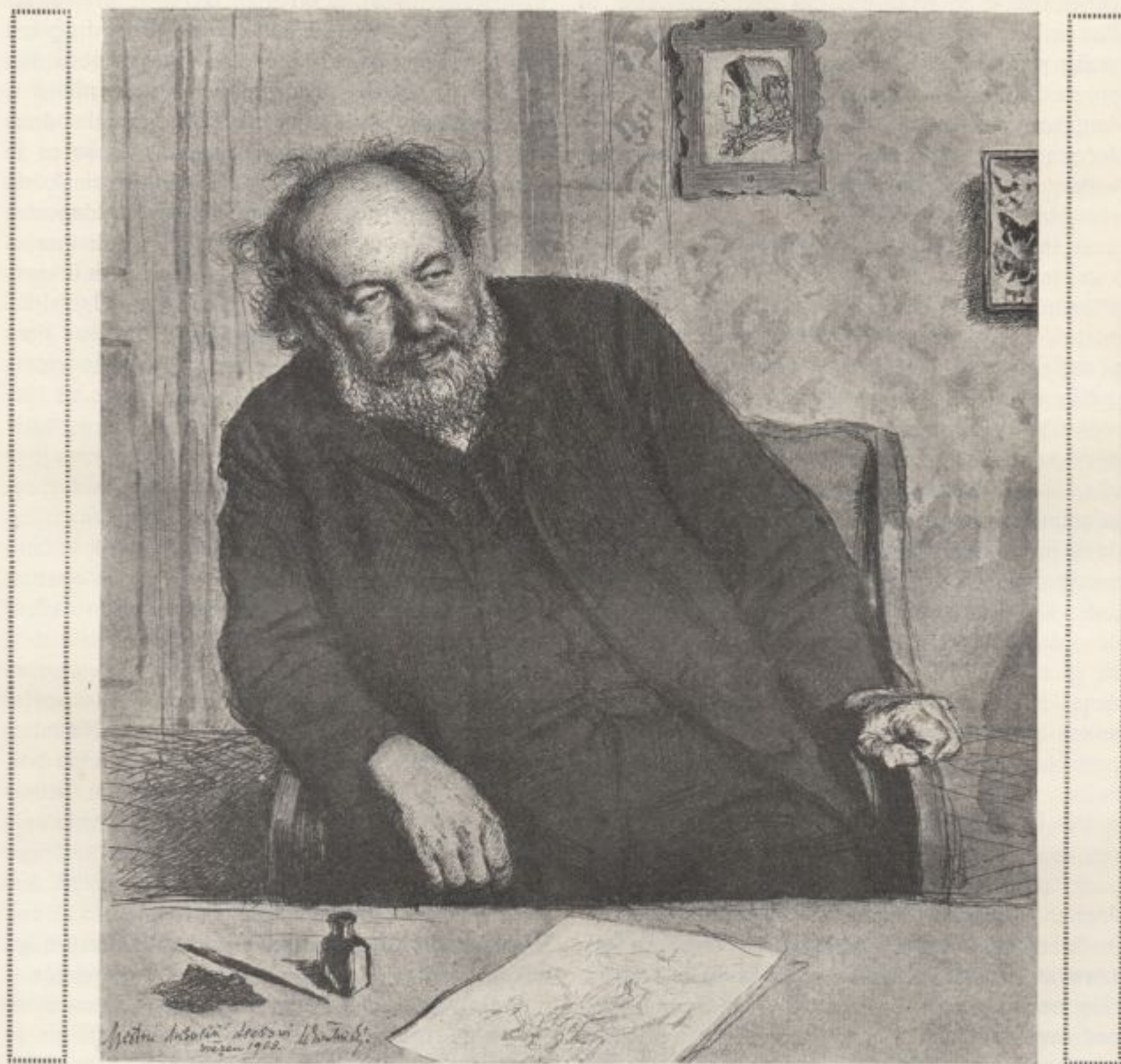
računal, da bo ona vstala prej ko on in ga prebudila z ljubkanjem; in ko on vstane in se opravi, mu bo ona — oblečena v svetlo jutranjo haljo z rožnatimi trakovi — sama natočila dehtečo kavo, ki jo popijeta potem skupaj ljubkujoč se... In oba sta se prevarila; ona je še ležala v postelji, a on se je moral žuriti v urad; kavo mu je napravila služkinja v naglici, da jo je komaj mogel popiti — ni bila sladka niti grenka, nego čudnega, njemu doslej neznanega okusa. Ko je odhajal ob osmi uri v urad, še je Nela ležala ter ji je bilo žal, da jo budi tako rano. Nadejal se je, da mu vsak drugi, tretji dan pripravi čisto srajco, robec in ostale drobnarije, da se bo pobrigala, da se mu čevlji in obleka očistijo vsak dan, — a vsega tega ni bilo ter si je moral, kakor dosedaj, sam poiskati in pripraviti srajco; razlika je bila samo v tem, da je kot samec lahko v oni edini skrinji našel opolnoči, kar mu je trebalo, dočim sedaj v onih treh omarah in v zmesi raznih njenih stvari ni vedel, kam naj seže, ter je najprej vse tri omare prebrskal, predno je našel, kar je potreboval... Ona je zopet mislila, da ji bo on vsak dan rekel, kako ji pristojata ali ona frizura, ta ali ona obleka — dočim je on vse to pregledal, ne imajoč interesa niti za eno niti za drugo. In tako se je počasi na njeni in na njegovi strani polnila mošnja male nezadovoljnosti, tako da se je mogla vsak dan odpeti in da sta mogla udariti drug drugega po obrazu. Ona je povsem drugače umela dolžnost žene, nego je mislil on. Domišljevala si je, da je sedaj gospa in da ima samo ukazovati, da se ji ni treba briniti za nič in da je to posel služinčadi in ne njen. Mislila je, da sedaj ni odvisna od očetove in materine volje in da lahko sedaj po svoji volji streže svojim navadam in muham. Bilo ji je uprav nepojmljivo, ko ji je on nekoč rekel, da je to in to predrago in da nima za to denarja; in to je dejal nehote nekako trdo in otresito, da je Nela padla na stol in brizgnila v jok... In v tem joku je bila videti tako potrta in nesrečna, da je spominjala onega prvega sestanka, ko se mu je prikazala tako detinsko-nedolžna — da jo je s sklenjenimi rokami milo prosil oprostjenja. Nato ga je ona ognjeno objela in poljubila, a on ji je moral svečano obljubiti, da je ne bo nikdar več užalil in razžalostil, kakor je to storil malo prej. Bil je uverjen, da je ona premehkega srca, preveč čuvstvena in da ga silno ljubi, zakaj samo ta svojstva so ji mogla radi take malenkosti izmamiti toliko solz. Niti v snu ni pomislil, da bi se mogla ona pretvarjati, da je vsa njena nežnost bolj lažniva,

naučena nego istinita. Ni si sicer tajil, da ni tako zadovoljen in srečen, kakor se je nadejal, a dan za dnem je bolj izgubljal samostalnost, svoje dosedanje nazore ter je čim dalje bolj izginjal v v njeni volji in njenem bitju. Udal se je stvarem, kakoršne pač so — ter ga je od dne do dne manj jezilo to, kar ga je v početku zakonskega življenja znalo do muke razsrditi. Izprva ga je bolelo, da ne more izreči svojega mnenja, kadar koli se ne strinja z njo, a sčasoma mu je to čuvstvo otopelo in pozneje si je sam predbacival, da se je sploh mogel ljutiti za take otročarije. Toda po teh malenkostih je jel počasi pozabljati tudi na važnejše stvari in jih omalovaževati samo, da se ogne njenemu „detinskemu“ joku... In tako je naposled zavladal med njima neki mrtev mir, nekako bolno soglasje, ki ni pohajalo iz medsebojnega poznavanja nego od tod, ker sta se v okoliših izmikala drug drugemu, ker sta zatiravala in zabašurivala lastno prepričanje in istino. Bala sta se, da bi ne spoznala drug drugega, in se nista nikdar drznila pogledati drug drugemu globlje v čuvstva in misli, boječ se, da bi se ne spotaknila ob oni kamen, brez moči, da bi ga odvalila in potisnila dalje proč od sebe, ampak sta ali šla oprezno okoli njega ali samo do njega in se nato naglo vračala. Zato sta tudi bila drug drugemu takšna, kakor sta si želela sama, in nikdar ni videl drug drugega v pravi, istiniti sliki. On se je sicer večkrat odločil, da prime vajeti v svoje roke, a ta namera je trajala samo za hip, dokler se mu ogreta domišljija ni pomirila, a nato je zopet izginila in h koncu je ostalo vse pri starem... Ona ni bila zlobna, niti od daleč ni imela namena, da bi mu zastrupljala življenje, a bila je bitje brez prave naloge, brez prave volje, brez kakega znanja in izkustva. Nadaljevala je svoje otroško, dekliško življenje tudi sedaj, ko so legle na njena ledja resne dolžnosti; a ona ni mogla niti hotela razumeti teh dolžnosti, kaj šele jim zadoščati. Od gospodinjstva in gospodarstva nista oba razumela ničesar, a kar je bilo še hujše, nista znala, kaj je denar. Oba sta živela dosedaj pod nadzorstvom drugih in nista mogla tako naglo stvarem oceniti vrednosti, relativnosti potrebščin. Z neko naslado ji je prinesel prvič mesečno plačo, a zdelo se mu je nekako smešno in nepojmljivo, ko že drugi dan ni preostal niti novčič, ko pa je on mislil, da se ne potroši niti polovica; ali vprašati jo, za kaj se je vse potrošilo tako naglo, ni imel moči — ter se je naposled potolažil, da je to samo sedaj, a prihodnji mesec se to sigurno ne zgodi več. Toda prihodnjega meseca je bilo zopet tako, celo še huje, zakaj ne

samo, da ni preostal niti vinar, še dovolj ni bilo. To ga jame vznemirjati, in jel je prvokrat v življenju računati s faktorji: moka, mleko, mast itd., in v resnici je izračunal večji izdatek, nego je bil prejemek. Ta račun ga nemilo vznemiri, a gospod Vuković ga uteši, češ, da to ni nič, da je to povsod tako, in tako je on počasi otopel tudi nasproti

temu dejstvu, ki je dobilo svojo obliko v izreku: kar se ne plača ta mesec, se prenese na drugega.

Vse te zakonske skrbi in nesoglasja je s časom vedno bolj pozabljal, prvič že po svoji naravi, zakaj ni bil vaje, da ga tare skrb, a drugič vsled mnovega dela v uradu, ki ga je vezalo po deset ur na dan, ne puščajoč mu, da bi se bavil

NIKOLAJ ALEŠ.

dalj časa s kako drugo mislijo. Ko je prišel tako izmučen domov, mu je Nela pripovedovala tisoč raznih dogodkov z ulice in iz znanih rodbin, katerih izpočetka ni mogel poslušati, ker so bile preveč otroške in ženske, — a pozneje se je navadil tega, dokler niso naposled postale take malenkostne vesti in ogovarjanja vsa duševna hrana njej in njemu. Mnogokrat po noči, ko ni mogel

spati, si je očital to njeno nizko in plitvo duševno stanje, ki je okaljužilo že tudi njega, — ali kadarkoli je poizkušal vžgati v njej katerokoli plemenitejšo iskrico bodisi za umetnost, bodisi za domovino, bodisi za dnevne dogodke in zanimivosti, vsakikrat je ostala ona mlačna, ker ni imela smisla za kaj vzvišenejšega. Kot deklica pa je umela tako pazno poslušati vsako njegovo besedo,

tako milo pritrjevati njegovim nazorom, da je mislil: njej je ta stvar bolj znana nego njemu! A sedaj! Sedaj se je moral uveriti, da je vse ono bila njena laž, pretvarjanje, politika dekleta za možitev.

Že kot deklica je bila okrogla in polna, a sedaj je dan za dnem postajala debelejša, — in ko jo je nekoč videl na pol slečeno, je komaj verjel, da je to ona, njegova dražestna Nela... Ena in ista debelost od ramen do kolena, brez vsake gracijozne oblike, brez čara, brez idealnega poleta. Tedaj malo da ni obupal — in še le drugi dan, ko jo je zopet videl speto, lepo oblečeno, z večnim nasmeškom na licu, okroglem kakor jabolko, mu je nekako odleglo, tako da ni veroval včerajšnjim svojim očem.

Prišedši nekega dne iz urada, jo najde bolno v postelji. Na vsa njegova vprašanja, kaj ji je, je samo vzdihovala in stokala, tako da je naposled vse to smatral za bedarijo, govoreč bolj porogljivo nego sočutno o njeni bolezni. Še le potem se nekako spomni, da bi moral v tem trenutku biti z njo nežnejši, da bi ji milovanje njegove roke bilo morda utešljivejše nego vsa zdravila, — in nazadnje sede k njej na posteljo in jo prime za roko. Tudi sedaj ni mogel verjeti, da ji je v resnici hudo, njeni vzdihni mu ni najmanje niso šli do srca, niti ni čutil z njo iste boli. Ko je posedel trenotek, mu je bilo, kakor da sedi na iglah, — in naposled vpraša služkinjo, ali je njegov obed gotov. Ta mu odgovori, da danes niso ničesar kuhali, ker niso utegnili; nato je on kakor besen planil po koncu in ves srdit pustil ženo in odšel v kuhinjo, da se naje tega, kar najde. Še le, ko je potolažil glad in ko mu je služkinja povedala, da je milostivi že okoli desete ure močno pozlelo, da jo je hotela poslati ponj, pa ni mogla, ker bi sicer ne bilo nikogar doma, — še le tedaj mu počasi pride misel, da je to njegova žena, da mora en obed za njo žrtvovati in da bi ona mogla v istini biti resno, celo nevarno bolna... Lahko bi se zgodilo, da mu nagloma umre!... Pri tej misli se mu je razsvetil zadnji kotiček njegovega srca, da bi lahko zopet postal mlad, svoboden človek, da bi ga nič več ne vezalo, da bi ne imel nobenih skrbi, da bi zopet lahko užival vse slasti življenja.

Naposled ji reče, da ji ne more pomagati; ako hoče, ji pokliče zdravnika, on pa mora v urad, ker je že čas uradnih ur. Nato ga ona samo pogleda s prezirajočim pogledom, kakoršnega ni nikdar pričakoval od nje. Ta pogled ga je porušil vsega; zdelo se mu je, da je uganila njegovo najtajnejšo misel, in zastidil se je samega

sebe in v tem trenutku jo je zares od srca pomiloval. Hotel se je vrniti k njej, podragati jo, prositi jo odpuščanja, — a ona se je okrenila od njega v stran in vse njegove besede je niso mogle omehčati, da bi se obrnila k njemu...

Ko se je zvečer vrnil iz urada, je ona že bila zdrava. Toliko da sta si upala drug drugemu pogledati v oči; ona mu je očitala brezbriznost in neljubeznivost, a on njej, da se je pretvarjala in ga varala. Oba sta mislila, da drug drugemu preveč popuščata, da se samo eden izmed njiju zatajuje in žrtvuje, a drugi ne. On se ni bal ji povedati, da se je njej na ljubo moral odreči mnogim svojim prijetnim navadam, da se ni še pošteno najedel in napil, odkar se je oženil, da je moral pustiti vse svoje dosedanje udobnosti in ugodnosti... Tudi ona je tožila, tudi ona ni bila zadovoljna, a radi česa — tega ni niti sama vedela, samo to je znala, da si je predstavljala zakonsko življenje drugačno, lepše. To, kar jima je manjkalo, je bila ljubezen. Ko sta se videla prvič, sta mislila, da se ljubita, ali to ni bila ljubezen. To je bila trenutna pohota enega bitja za drugim, bilo je sladko iznenadenje vnanjega pojava, slepilo čuvstev, kateremu so podvrženi vsi ljudje, ko se vidijo prvič... Ona je v istini njega povsem obvladala, a on je, čim bolj je čutil svojo nemoč, tem bolj padal v nemar in apatijo, v duševno mrtvilo, ki ga je utrujalo, gasilo v njem vsako strast in polet srca. Ko se je ona šele zbudila, da živi, da uživa strasti življenja, je on mehanično, pod silo stopal ob njej, pod silo se smejal in komaj čakal, da lahko odide v urad. Nastal je čas, da je jel drug drugemu presedati; vedno bolj se ju je polasčala neka mračna molčljivost, in minili so celi dnevi, da sta jedva izpregovorila najpotrebnejšo besedo; nista sama vedela, kaj jima je. Kadar je šel v urad, je večkrat razmišljal, kaj je to z njima. Samega sebe je vpraševal: ali mu je mrzka, odurna, ali mu je kaj zakrivila, ali ga ne ljubi ali celo mrzi? A na vsa ta vprašanja si ni vedel dati pozitivnega odgovora. Spomnil se je prvega sestanka z njo, a pri tej misli mu je zastrujala po duši neizrecna slabost; tisti hip je mislil, da poleti z njo pod oblake, a evo sedaj ga tišči kakor svinec, da komaj diha. Razmišljal je dalje o tem in se dobro spominjal, kako je prve čase zakonskega življenja vedel in živel samo za njo; pozneje, ko je zadovoljil strastem, ko je jel opazati, da ni na njej vse tako lepo in čarobno, kakor se je s početka njemu zdelo, ji ni več posvečal toliko pazljivosti, nego je jel obračati pozornost na njuno materielno stanje, — a, ko se je naposled uveril, da mu je nemogoče v

tem priti do kraja, je otrpnil tudi napram tej neugodnosti in ni se več brinil za to, ali ima primankljaja mesečno deset ali petdeset goldinarjev. In tako mu ni preostalo baš nič, za kar bi se zanimal, v čemer bi si osvežil duha in srce. Naposled je prišel do tega, da ne najde v njej onega neminljivega netila svojim čustvom in svojemu življenju; a nikakor ni mogel spoznati, ali je kako mogoče, si od nje narediti to netilo. Ni mogel uvideti, da njegovo mrtvilo napram njej rodi v njej istotako mrtvilo napram njemu; ni se mogel domisliti, da mora biti tudi on netilo za njo, da mora tudi on vedeti, kaj veže njo na to življenje in na njega samega. Nista vedela, da med njegovim in njenim svetom teče reka in da bi trebalo ta dva sveta združiti z mostom ter da s prehajanjem misli in nazorov z ene na drugo stran oba ta svetova oživita. Ta most bi morala oba že kot mladca, ako ne postaviti, pa vsaj pripraviti in najti, kje bi se dal najlažje zgraditi, da dovede in spoji pota njunih različnih misli in čustev. Prve dni sta se še borila v duši, pričakujoč drug od drugega, da popustita, da se razkrijeta, — a čim pozneje, tem močnejše sta čutila, da jima nedostaje tako moči, kakor potrebe, da bi se uvedla drug v drugega. Večkrat se jima je ponudila krasna prilika, da se drug drugemu izpovesta in razkrijeta, tedaj sta nemo pogledala drug drugega, a ta težnja za duševnim spoznanjem in pomirjenjem je trajala samo trenutek, propustila sta ga, kakor da ju je razstavila nevidna roka, in naposled sta se spominjala z nekim stidom tega trenutka svojih resničnih čustev.

Ob neki priložnosti sta se sporekla radi nečesa in v tistem hipu planeta oba, kakor dvoje plamenov. V tem probuktaju nista niti sama vedela, kaj sta očitala drug drugemu. Pomirivši se nekoliko, sta končala s temi besedami:

„Ti maraš za vsakega bolj nego za me. Svojemu uradu posvečaš več skrbnosti nego meni.“

„Moram se brigati za urad, ker od njega živim...“

„To mi je življenje, to mi je urad, ko ne dobiš niti polovico tega, kolikor potrebuješ. Za tak urad se brigaš ti bolj nego za me!“

„Tudi drugi nimajo več, pa žive, — ali njihove žene vedo, kaj je krajcar, razumejo, kaj je gospodarstvo.“

„Videl si, kakšna sem, pa zakaj si me vzel? Nisem se s teboj poročila, da ti bom služkinja.“

„Žena, ki ničesar nima, se ne sme poročiti, zakaj taka poroka je prevara.“

„Ako sem jaz tebe, potem si prevaril isto-tako tudi ti mene“.

To je bila prva resnica, katero sta si rekla drug drugemu v obraz; a nobeden ni hotel, da prizna to resnico in jo izprevidi, zakaj vsak je smatral nezadovoljnost za upravičeno...

Takšna ju je našla gospa Matkovičeva. Sprejela sta jo z radostnimi vzkliki, a ona ju je v oni materinski sreči, ki v takem trenutku nima besed, objemala, sedaj enega, sedaj drugega, in pri tem so ji voljko tekale solze radostnice, kakor debel dež, kadar sije solnce. Šele ko se ju je dosti nagledala, po desetkrat vprašala isto, ko se je nekoliko pomirila od veselja, tedaj šele je opazila, da manjka v tej hiši ono nekaj, kar rodbinske prostore nevidljivo napolnjuje s tiho srečo in z zadovoljstvom, z nekim vonjem ljubečih in spoštujočih se duš.

Ko je Neumayer odšel v urad, vpraša mati svojo hčer:

„Kaj je to z vama? Vidva ne živita, kakor treba, vidva nista zadovoljna...?“

Nela je osupnila na to vprašanje ter ga je hotela uničiti s svojim koketnim, glasnim smehom, ali zabrinjena mati se ne da prevariti. Tako počasi je iztipavala hčerkinu srce in hitro spoznala megloviti jez, ki je razstavljal mlada človeka, ki ju je njima samima kazal v napačni sliki. Gospa Matkovičeva je iz vsega gospodinjstva razbrala, da je gospodarstvo te hiše in z njim tudi zakonska sreča njenih otrok krenila naglo navzdol, in se odločila, da ostane deset dni pri hčeri, da spravi zopet vse v pravi red in tir, dokler še ni prepozno. Prepričala se je te dni, da sta Nela in Neumayer „velika otroka“, ki si ne znata niti kruha odrezati, ki nimata niti najmanjšega pojma o življenju. Sedaj šele je jela uvidevati, da je mnogo stvari na svetu, ki se ne dajo nabaviti za noben denar; izprevidela je tudi svojo blodnjo in Matkovičeve preroške besede. Sedaj je jela spoznavati ničevnost denarja in vrednost lastnega dela in produkta; to, kar se ji je doma zdelo docela nevredno, je predstavljalo v Nelinu tržni knjižnici lepo svoto denarja. Spoznavši naposled, da je štirideset goldinarjev mesečno minimalna svota za količjak redno življenje, je začrtala Neli in Neumayerju točno meje, v katerih se jima bodo gibali njuni izdatki; vedela je sama, da se s tem troškom ne da niti živeti niti umreti, ter je tudi uvidela, da bo edino z njej omraženimi „vaškimi produkti“ lahko vzdržala v ravnotežju obstanek tega mladega para...

Na te besede je Neumayerju odleglo. Odleglo je tudi Neli, ko je slišala, da bo mati jutri odpotovala. Njej ni ugajalo materino podučevanje, rajša bi bila, da bi mati pokorno slušala njene

pretirane povesti s plesišča, da bi se divila lepoti njene obleke, laskanju mladih gospodov. Vsa nestrpna, ker zabrinjena mati ni imela več smisla za njeno lažno fantazijo, reče naposled strupeno materi:

„Mamá, ti si se povsem poseljačila na tej pustinji. Odkar sem jaz odšla, ne znaš več niti klobuka dejati na glavo...“

In ko je Nela tako govorila, jo je motrila mati s čuvstvom, s katerim gledamo odklonjeno prošnjo, ki smo jo sestavili tako sijajno in od katere smo pričakovali toliko dobrega...

XI.

Nekako v drugi polovici februarja, ko se v Slavoniji topi sneg in vsa nižina tone v nepregledni vodi in blatu, sta se vozila Lešić in Vinko in še nekateri lovci po eni izmed mnogih slavonskih trstovin, loveč divje race in labude. Površina vode je bila nepregledna; kamorkoli si pogledal, od povsod so letele silne jate dolgovratih rac, sedaj črnih in močnih, sedaj pisanih in drobnih, ki so se kakor strela dvigale in padale. Ves napor lovcev, ki so se pomikali naprej na treh čolnih, opletenih z vrbjem in ločjem, je ostal brezuspešen, zakaj brze ptice so jih puščale komaj na dvesto korakov k sebi; samo enkrat, ko je na jato rac planil orel, sedaj lebdeč nad vodo, sedaj se naglo spuščajoč nad potapljačo se race — so potisnili lovci čolne z vso silo tja, in ko so se prikradli v prilično bližino, so opalili vsi skupaj in tako ustrelili pet do šest komadov... Ko se je nagnilo solnce k zatonu, so krenili tudi lovci domov. Trstovina je bila mnogo bliže Matkovičevemu domu nego Čardačinam. Za to povabi Vinko Lešića, da pojde z njim in da prenoči pri njih — zakaj vsled utrujenosti bi pred deseto uro težko mogel priti domov.

„A poleg tega še takšno blato,“ dovrši Vinko.

„Vseeno,“ odvrne Lešić. „Obljubil sem Anki, da pridem, pa je nočem pustiti v skrbeh.“

„Pa moremo poslati koga od ljudi, da ji sporoči.“

„To še manje! Ti še tega ne umeješ, kaj se pravi, dati svoji ženi besedo: Oni, ki je ne drži, ni človek.“

Vinko, vedoč ceniti vsako Lešićevo besedo, mu proži roko, in Lešić se okrog osme ure zvečer poslovi od njega in od lovcev ter se urno izgubi v hladnem, vlažnem mraku. Še enkrat začuje Vinko „hop-hop“ in nato vse utihne... Da se preveč ne oznoji, je Lešić počasi in sigurno korakal po dobro znanih stezicah k svojemu domu. Zatopljen v misli, ni niti čutil utrujenosti, nekaj

ga je nosilo, nekaj pomikalo naprej in mu dajalo vedno nove moči. Tudi prejšnje čase je zakasneval, a tedaj se mu je dozdevalo, da je njegovo prenočišče povsod in kjerkoli: ali na kakršnemkoli škednju, ali pod košatim gabrom, ali kraj gostega grma, — a sedaj je v njem nekaj šepetalo, da je za njega samo en dom, da je njegova najtoplejša želja, prispeti čim prej pod krov temu domu. In ko je prišel iz gozda, je vkljub vsemu mraku njegovo jasno oko vendar razločilo v daljavi dve drobni beli točki, dvoje razsvetljenih oken; in pri tem pogledu se je vzburkala vsa njegova notranjost, neko veličanstveno čuvstvo mu je zavelo skozi dušo in vsak njegov živec je udarjal: Hosana!...

Veselo lajanje psov najavi njegov prihod; vrata so se ta hip odprla in obilica svetlobe pade nanj. Pri vhodu je stala njegova žena, a iz hvaležnosti, da je prišel, on pa iz hvaležnosti, da ga je tako dolgo čakala, nista mogla izpregovoriti niti besedice; samo krčeviti topli stisk roke je pričal, kaj sta čutila. Njemu je bilo vedno posebno prijetno in milo, kadar se je pozno po noči vrnil domov; tedaj se mu je vedno dozdevalo, kakor da je bil odsoten cela leta, in bilo mu je, kakor da je vse okrog njega novo in neznano.

Miza je bila pogrnjena in videlo se je, da Anka ni okusila večerje.

„Vsaj večerjala bi bila lahko, Ančica. S tem ti ni bilo treba name čakati.“

„Kaka bodi slast jesti meni sami, ko vem, da ti gotovo prideš.“

In nato sedeta k večerji. A večerjala sta, da se ni moglo razbrati, ali si sladita svoj razgovor z jedjo ali jed z razgovorom.

„Vidim na tebi, zelo si utrujen, idi in leži!“

„Ne morem. Evo, ravnateljstvo zahteva izkaze dolgov, moram še nočoj nekaj začeti.“

„Ali bo dobro tako?“ se nasloni ona na njegovo levo ramo in pokaže z dražestnim polusmehom na tiskovine pred njim.

On pogleda in vidi, da je ona polovico tega posla že izgotovila, ter jo pogleda s pogledom hvaležnim in grajalnim, in s pogledom polnim spoštovanja in udivljenja, a njuna usta se strnejo kakor sama od sebe v poljub, vroč in jednat kakor zrelo jabolko.

„Ako smeš ti meni delati to, kar ni tvoj posel, zakaj bi jaz ne smela pomagati tebi?“ reče ona vsa srečna, da ga je s tem iznenadila.

„Ne vem, kaj je moj in kaj tvoj posel, jaz znam samo, da uživam, kadar delam, ker brez dela ne morem živeti.“

NIKOLAJ ALEŠ: SLOVANSKA BLAGOVESTNIKA SV. CIRIL IN METHOD.

„A jaz sem se danes ves dan lotevala sedaj tega, sedaj onega dela, pa mi nikakor nič ni šlo izpod rok, dokler nisem po obedu sedla za tvojo mizo in preiskala vseh tiskovin ter jih dobro proučevala, dokler se nisem odločila za to, — ker so vse nekako slične. Samo sebe sem grajala, da te do sedaj nisem nikdar vprašala, čemu je ta, čemu ona.“

In kakor prva učenka pri izpitu, je motrila z na pol pobedonosnim, na pol zabrinjenim licem sedaj spis, sedaj njega.

„Ali sem dobro pisala?“ ga vpraša z glasom od sreče drhtečim.

In sedaj on zopet zapazi, da si je prizadevala, iz svojega rokopisa izbrisati ono mehkobo, po kateri se ženske poteze spoznajo na prvi mah, trudeč se, da čim sličneje oponaša njegovo roko.

On se je od silne radosti, od prevelike ljubezni samo krčevito nasmehoval, ne da bi mogel reči le besedo.

Po tem sta otvorila najnovejšo številko ilustriranega časopisa in pregledovala slike. Lešič je najtežjo telesno trudnost znal raztirati z enim edinim listom časopisa, njegovo telo je bilo povsem podložno njegovemu duhu. Akoravno po dnevi pravi prozaik, delavec, kakor najprostejši sluga, je imel v sebi več poezije in idealizma nego mnog in mnog pesnik.

Ena slika je kazala divno porensko obal z vrlo romantičnimi srednjeveškimi „šlosi“ in „burgi“. Njemu, sinu ravne Slavonije, se je krčilo srce, ko je gledal lepo gorovje, na katerem so se, kakor da so jih posadile vile, dvigali stolpi, balkoni, čudna okna, tajni poti in izhodi, — a doli strmo pod skalovitim bregom šumi Rena, obsijana od zapadajočega jesenskega solnca.

V najgloblji globini svojega srca si je želel Lešič tak dvorec, kjer bi se daleč od sveta z visokega vidika, prezirajoč ničevnost današnjega veka, kakor orel oziral na dolino. In sedaj se je

sanjavo zaglobil v to sliko, kakor da ne veruje, da je kaj takega na svetu zares mogoče. Ona je poznala to njegovo fantastično željo, pa mu je sredi ogledovanja prevrnila list dalje.

„Nikakor se ne morem ločiti od ideje, da bom danes ali jutri stanoval v takem dvorcu.“

„Ali če bi jaz ne hotela iti tja, če bi želela ostati na Čardačinah, na katere me veže moja mladost, moja ljubav, moje — — —“

Ni izgovorila celega stavka.

„In kaj še?“ jo je vprašal on, ker ni bil vaju od nje slišati pretrganih stavkov.

„Moje — moje vse,“ zašepeta ona in stisne svoj obraz z vso silo k njegovemu.

Opazil je nocoj na njej neobičajno dragost, izvanredno vznudenost, ki je prehajala tudi nanj, a ni si mogel na noben način razjasniti te njene otroške nežnosti.

Še tesneje se je stisnila k njemu, objela mu z obema rokama vrat, skrila usta v njegovo lice in mu zašepetala nekaj, česar on ni čul niti razumel; ali ko ji je on nato nalahno dvignil glavo in ji pogledal v zastidene angelske oči, ki so sevale v doslej nevidenem sijaju, tedaj je kakor blisek šinilo nekaj skozi njegovo dušo in jel ji je, kakor omamljen, poljubljati oči, lase, usta — in kjerkoli se je je mogel samo z usti takniti.

Videč, da jo je razumel, reče naposled ona pol šepetajoč:

„Že dva meseca ti tajim, oprost, nisem mogla od silne sramežljivosti izgovoriti teh besed, a danes mi je dogorelo do jezika in nisem mogla dalje prenesti...“

„Oh, naj bo sladka, dražestna deklica — —“

„Sin... sin!...“ in ona zopet skrije lice v njegove prsi.

Kakor dva blaznika, kakor dvoje razigranih otrok, sta se ljubila, se ovijala drug drugega, ne imajoč dovolj zunanjih znakov, s katerimi bi mogla pokazati vso svojo notranjost...

Kraj vse utrujenosti ni Lešič to noč zatisnil očesa. Čudno čustvo je začutil v sebi: Poziv na novo borbo, poziv, sviran z angelsko trombo; kraj vseh dosedanjih nalog življenja mu je nadala narava še eno; slast in bol, radost in skrb rodi narava z enim dihom... In v teh mislih, v katerih se je prepletala vsa njegova dosedanja in bodoča sreča in težava, so na površino šli razni momenti njegovega življenja, sedaj sijajni, sedaj tužni — in v tem polusnu je gledal sedaj svoje detinstvo, sedaj svoje šolske napore, sedaj poetično si ljubav napram divni svoji ženi. Tudi današnji lov, tudi ona ogromna vodna površina se mu je vsiljevala pred oči — in ta trenutek — ko mu

je prišlo, kako je čolnič nasel na plitvino, zasine Lešiču misel v glavo, ki je vse dosedanje zatemnila in iztisnila... Komaj je pričakal zoro; komaj da se je razdanilo, je že sedel za svojo pisalno mizo in s tresočo roko računal, sešteval in odšteval, vznemirjeno pričakujoč rezultat računa.

Ko je Anka vstala, je bil gotov z računom. Sramovala se mu je pogledati v oči, a on je, vzemši papir, na katerem je pisal, sedel k njej in objemši jo, ji hotel nekaj povedati, ali vznemirjen ni mogel začeti, nego ji je samo kazal na vrste števil.

„Ono trstje, kjer smo včeraj lovili... Na, glej, najmanj tri tisoč čistega dobička na leto...“

Ona še ga ni razumela. Še-le ko se je povsem zbral, ji razloži, da misli takoj kupiti tri stotine juter onega trstja, kjer je včeraj lovil, da ga bo razvodnil in osušil ter imel najmanj deset goldinarjev od jutra čistega dobička...

Ko je Lešič na vrat na nos končal najnужnejše delo, sede na konja in odjezdi k Matkoviću. Starec se je nemalo začudil, ko je videl razigrani in rdeči obraz svojega zeta — resni Lešič je redkokdaj bil takšen. Lešič je celo pot razmišljal, kako bo razjasnil in dopovedal Matkoviću svojo namero, zakaj vedel je, da se bo konservativni starec težko dal na to na videz nesigurno podvzetje. A kakor se je še od snoči ves zagrizel v to idejo, mu je gorela vsaka beseda, ko je začel Matkoviću razlagati in dokazovati, kako misli ostvariti svojo namero.

Ti razlogi in dokazi so tako prevzeli in zavzeli starega Matkovića, da ni znal niti besede izpregovoriti, nego se je namestu pridružil Lešiču.

„Torej, kakor sem rekel — pet tisoč goldinarjev nam bo zadoščalo —: tri tisoč za kupnino, tisoč za osuševanje in tisoč za obdelovanje tal.“

Stari Matković, ne da bi izpregovoril besedico, se dvigne energično in oba se napotita v občinski urad. — Tam so ju pogledali nekako po strani, ko so slišali, da misli Lešič kupiti tristo juter trstnine in da brez daljnega pogajanja ponuja deset goldinarjev za jutro, skupaj tri tisoč goldinarjev.

„Ali se, gospod, šalite ali govorite resno?“ odvrne presenečena občinska gospoda. Eden izmed njih je mislil na ribe, drugi na race, tretji na ločje in trstiko, — nikakor niso mogli pojmiti, kaj naj Lešič drugače počne s trstjem, z vodo... Toda ko jim Lešič z vso resnostjo predloži svoj načrt, tedaj šele niso vedeli, pri čem so in kaj da naj mu odgovore. Načelnik mu jame svetovati, naj opusti čoravo delo, danes-jutri bi se lahko kesal ter vrgel občino v proces, a proces

je hujši nego vrag... Šele malo po malo se posreči Lešiču, uveriti občinske upravitelje, da ne misli on na nikake vratolomije in prevare, nego da namerava enostavno kupiti od občine tristo juter trstnine, a občini še vedno preostaja tisoč in dvesto juter za pašnik. Doda še, da bi bil najrajši, ako mu občina proda levi del od jarka Beljana, ker bi bil ta jarek vsaj z ene strani naraven mejaš med njegovim in občinskim delom.

„A kako je s kupnino, za koliko let mislite —?“

„Ko podpišemo pogodbo, izplačam takoj celo svoto.“

Ko so občinarji uvideli, da se Lešič ne šali, so se takoj zedinili in privolili v prodajo. Na Matkovičev zagovor in prošnjo je dospelo oblastveno dovoljenje za prodajo že koncem aprila. Med tem je Lešič že od prvega začetka postavljaj merilne palice po trstnini ter je vsak tretji dan, bodisi on, bodisi Vinko, hodil merit višino in gibanje vode, tako da je proti koncu aprila imel popolno sliko, kako in v kateri pravec voda odteka, kje se zaustavlja in vrača. Ko je celo sliko vrgel na papir, je bilo jasno, da je jarek Beljan najgloblja točka, a ker je bil ves zablaten, ni mogel odvajati silne vode, nego je voda po njem od neke stopnje vedno odtekala v bližnji večji potok, a ko je padla do gotove nižine, ni mogla dalje, nego se je zaustavila in ležala dotle, dokler ni vsled pripekanja julijsko-avgustovskega solnca izhlapela. Lešičevo merjenje je dokazovalo, da bo dosti, jarek Beljan pročititi in izpeljati preko svojih tristo juter še tri kanale v Beljan, da se s teh tristo juter voda za dva, tri mesece prej odteče, nego se je dosedaj.

Prvega maja je bila pogodba z občino podpisana, a že drugega je udarilo petdeset Ličanov z motikami v blato jarka Beljana. Petnajstega maja ni bilo na Lešičevem delu niti kaplje vode, a deset dni pozneje se je jel črni humus — sosedina od nekdanj — sušiti. Sedaj je Lešiču odleglo: zmagal je, videl je suho zemljo, ki se je kakor sol drobila v njegovih rokah.

„Sedaj se nam naj rogajo, da bomo prodajali vodo iz trstnine liter po pol krajcarja!“ reče Lešič zmagovalno Vinku — „a jaz jim rečem, da mi vsak liter, ki sem ga spravil s svoje zemlje, prinese pet, a ne pol krajcarja!“

Koncem maja je začel Lešič z oranjem in oral je, dokler mu je vlaga dopuščala. To, kar je bilo prevlažno za oranje — a tega je bilo do sto juter — je pustil za livado, na ostalih dvesto jutrih pa je nasejal proso. Oranje je bilo vsakojako; na mestih, kakor da so izrile svinje, in ljudstvo

se je rogalo Lešiču, da ni treba orati, nego pustiti tja sto glav krmkov ter kar za njimi sejati... Lešič je molčal in delal. Ko je nastalo leto ter se je nakopičilo sila dela na gospodarskem posestvu, je moral Lešič svoje beljanske njive (kakor jih je imenoval) povsem pustiti ter jih prepustiti Vinku. Na teh beljanskih njivah ni zmanjkovalo dela. Že sredi junija je trebalo pokositi prvo slabo travo, da iz nje udari čistejša in plemenitejša; na ta del se je lahko spustila iz Beljana voda ter je za mesec dni narastla druga trava do pasu visoka.

„A kaj je s prosom?“ vpraša nekoč Lešič Vinka.

„Bogme ne vem, kaj bo to, ali proso ali kaj drugega. Stebla so več kakor meter visoka; listje široko kakor koruzino, ali klas se še ne vidi. Morda se izjalovi?“ je odgovoril Vinko.

V službi izvanredno vestni in točni Lešič ni došel, da bi po dnevi odšel na svoje njive, ker so bile poldrugo uro vožnje daleč, nego je na večer zajahal konja in po mesečini šel pregledat, ali je trava zrela za košnjo, ali se je seno dobro osušilo. Po noči je prehodil sela, da je zbral potrebne delavce, da se delo opravi čim hitreje, zakaj pri Lešiču je čas od nekdanj pomenil denar. In da je imel sto rok in sto nog, ta človek bi se ne mogel nadelati; ves prašen, ves znojen in ožgan od solnca, je beležil sedaj s svinčnikom, sedaj kosil s koso, sedaj grabil z vilami. Ni vpil, nego delal, — delal, da so se mu delavci porogljivo smejali, češ, najbrž pridejo lačna leta, da se toliko upenja... Anka, poznavajoč njegovo gorečo naravo, ga ni zaustavljala v delu, nego je samo prosila Boga, da ga ohrani zdravega. Slabeč na večer z njega košulje, mokre kakor da se je kopal v njih, je s strahom pričakovala zoro nad njegovo posteljo: ali se zbudi zdrav ali v vročnici... A te skrbi mu ni izdajala z nobeno besedico, v njej je živela vera, da on ne sme oboleti...

Tako je prišel avgust in proso na beljanskih njivah se je dvignilo, kakor koruza, in zrna so bila dvakrat debelejša od navadnega. Kdor ni pobliže promotril tega žita, se je rogal Lešiču, da je posejal trstiko in rogoz, zakaj tako se je videlo proso od daleč.

Šele ko je Lešič zmlatil vso setev ter dobil dve tisoč metrskih slotov prosa, ko je tretjikrat pokosil travo z livade, ko več ni imel prostora, kam da vse to spravi, ga je prosti narod razkričal, da je čarovnik, da je po noči na metli jahal in čaral svoje njive...

Za pol leta je Beljanov mulj izplačal vso kupnino, vse stroške in je še ostal prebitek nekaj tisoč goldinarjev. Ko je Lešič Matkoviču odštel

pet tisoč goldinarjev, da jih vrne hranilnici, ko je položil pred Vinka petsto goldinarjev z nalogom, da se prvega oktobra odpravi na Dunaj na kulturno-tehnični tečaj, ali junija da zopet pride na beljanske njive, tedaj je stari Matković objel oba in se zjokal od sladosti in radosti, kakor še nikdar...

Istega dne je dospelo Lujino pismo, v katerem zahteva potnino; obenem naznanja, da drugega državnega izpita ne bo delal sedaj nego pod jesen, a na koncu še pristavlja, da pripelje s seboj dva-tri prijatelje svoje, da prebijejo nekaj časa pri njih na vasi...

Lujina vest o izpitu je dirnila Matkovića, kakor da mu je padla gruda ledu na srce; in to vest je moral baš v istem hipu dobiti, ko se mu je omehčano srce raznežilo do solz...

Čez nekaj dni je prišel Lujo z vseučilišča in pripeljal s seboj še dva prijatelja pravnika, najbrž da se po napornem delu in učenju odpočijejo na selu. Eden je bil sin vdove, a drugi sin sodnega svetnika; edino oni prvi je položil izpit in že vložil prošnjo, da bi bil nastavljen za praktikanta. Lujo je dobro vedel, kaj ga čaka doma, ko pride brez izpita, in zato je tudi privedel s seboj tovariše, samo da s tem otopi očetov ukor; a stari Matković mu ni prizanesel niti pred tovarišima. Toda to mlade gospode ni niti najmanje motilo, — saj so davno vedeli, kakšni so jim roditelji v tem pogledu, ne zamerjajoč jim sicer, a jih pomilujoč, da ne morejo pojmiti vseučiliščne svobode, ki daje na voljo, delati izpit pol leta prej ali pozneje...

Na Čardačinah se je uprav mlatilo žito; novi ravnatelj je že naročil z Dunaja parni stroj za mlatitev ter je za prvo leto pripeljal tudi strojnika iz dotične tvornice, da vodi stroj pri mlatitvi. Lešić je mislil, da bo gospode pravnike ta stroj in vobče celo gospodarstvo zanimalo in veselilo, ko bodo videli, da se tudi na plodovitih slavonskih nižinah udomačuje evropska kultura. A vznichen Lešić se je prevaril, — zakaj mlada gospoda niso hotela stopiti niti blizu k mlatilnemu stroju, — z ene strani jim je smrdel dim in para, a z druge strani jim je padal v oči prah in pleve. Nikakor niso mogli umeti Lešićevega navdušenja, ki jim je natanko razlagal, koliko s tem strojem prihrani proti mlatitvi s konji. Dunajskega strojnika, ki je z zavihanimi rokavi, ves črn od dima in prahu, ves zamazan od olja, neprestano delal ob stroju, niso hoteli pravniki niti pogledati ter so se čutili užaljene, da se jim je drznil ponuditi roko...

Tudi za ostalo gospodarstvo niso imeli niti najmanjšega smisla. Ko jim je Lešić pokazal svi-

njake, zgrajene po najnovejših zahtevah svinjereje, ko jim je pripovedoval o svojstvih turopoljske in sremske pasme ter jim dal izpustiti gojne pisane in črne prasce, tedaj so jeli gospodje pravniki drug drugega pogledovati s prezirljivimi pogledi.

„Strašen smrad...“

„Kolosalen smrad...“

To je vse, kar so rekli, naglašajoč vsak zlog, da bi Lešiću dovolj jasno povedali, da njim nič ni do vsega tega.

„Da, gospoda moja, dim, gnoj, — to je geslo dvajsetega veka. Tam, kjer se železniška para brez prestanka vije po zraku, kjer dim tvornic vso okolišno atmosfero napolnjuje s svojim smradom, kjer se od vsake koščice, od vsake ljuske pripravlja gnoj, kjer se ti smradni odpadki plačujejo z zlatom — samo tam se lahko govori o blagostanju in napredku človeštva... Gospodi, kakor vidim, ne ugajajo moje besede, vas bolj navdušuje Vergilijev stih: Tytyre, tu patulae recubans sub tegmine fagi... Ti zlati časi so minili, gospoda moja, nimfe dvajsetega stoletja nimajo več mesta v hladu košatih bukev...“

Gospodom pravnikom je silno imponiral rimski stih in v dnu duše jim nikakor ni bilo prav, da je Lešiću Ciceronov jezik morda bolj poznan nego njim. Turopoljski prasci in Vergilijevi divni stihi, ta dva pojma sta jim bila nezdržljiva.

„Kako ste se mogli vi z maturo dati na to delo, ko so vam bila z njo odprta vsa vrata?“ vpraša en pravnik s pomilujočim glasom Lešića.

„O teh »odprtih vratih« bi se dalo marsikaj razpravljati, dragi prijatelj. Povem vam samo to, da niste na pravem potu. — Ako bo čas in ako boste hoteli, še lahko o tem govorimo — a sedaj izvolite, gospoda moja, obed je gotov.“

Pri obedu je bil tudi strojnik. Gospodje pravniki so gledali z višine na brezzlenega Dunajčana, ki je izpregovoril redkokatero besedo, nego je večjidel molčal. V razgovoru je prišlo na dan, da je ta strojnik dovršil dunajsko tehniško šolo in da je po študijah enak mladim gospodom.

Kakor že pri južnih Slovanih ni drugače, se je razplel najprej govor o politiki. Gospodje pravniki so napenjali vso svojo politično modrost, da bi mirnega Dunajčana izzvali, da izreče svoje mnenje o občem političnem položaju. Siromak strojnik se je nemalo čudil »znanju« teh mladih ljudi v političnih stvareh; njemu je nemalo imponiralo, kako so doslovno citirali poedine Bismarkove odstavke iz njegovega zadnjega govora v državnem zboru, razlagajoč jih, kakor jih nikdo na svetu ni razlagal. Vedeli so za najskrivnejše

NIKOLAJ ALEŠ SVATOPLUK.

misli ruskega carja, ki da je edini kos Bismarku. Razvili so natančen program, kako bi se evropske velesile mogle zediniti, da bi nobena ničesar ne izgubila, a vse dobile; ta program da je tako enostaven in lahek, da že enostavnejši ne more biti.

Mirni Dunajčan ni razumel mnogih izmed teh fantastičnih kombinacij ter se je opravičil, da on že dve leti ne čita političnih listov, ker nima časa, ker se je povsem vglobil v proučevanje nekega ventila na nekem stroju, da bi namreč ta ventil deloval avtomatski, a dotična para bi ne bila izgubljena, nego se nadalje uporabljala. Gospodom pravnikom se je zdelo neumno in smešno, radi take malenkosti dve leti opustiti čitanje časopisov — in zašepetali so drug drugemu:

„Budalo dunajsko!...“

V nadaljnjem razgovoru so se imenovala tudi imena Unger in Stein, govorilo se je o briljant-

nosti pravniške kariere, od vsakega ministra da se zahteva, da je več ali manj pravnik in da se lahko z vso pravico reče, kdor dandanes ni dovršil pravniških šol, da ni izobražen človek... Na to se strojnik usodi pripomniti, da trgovska, industrijalna in kulturno-tehnična znanost dobivajo vedno večji pomen in razmah in da je število teh slušateljev že nadkrililo število pravnikov. Gospodje pravniki so protestirali z vso vehemenco proti temu, trdeč, da je to vseskozi nemogoče in da se ta nemogočnost more na indirektnen način tudi dokazati.

„To vam je lahka stvar — povejte, koliko let imate in koliko dobivate plače, pa vas vzporidimo s pravnikom vaših let.“

„Sedaj sem v osemtridesetem letu ter dobivam od tvornice, pri kateri službujem že deset let, stalno na leto tri tisoč goldinarjev in dvajset

odstotkov od vseh strojev, katere sem v kakršnemkoli pogledu popravil in izpopolnil — a to znaša na leto tri do štiri tisoč goldinarjev.“

Tako se je glasil odgovor skromnega Dunajčana.

Gospodje pravniki so osupnili na to svoto. Bilo jim je neumljivo, da more človek s šest tisoč goldinarji letnih dohodkov delati na solncu, v prahu in dimu, kakor najpreprostejši hlapec.

Po obedu so se vrstile zdravice. Siromak Dunajčan je bil v nemali nepriliki, ko so mu rekli, da zahteva običaj, da se na vsako zdravico mora izpiti polna čaša vina. Čutil se je, kolikor je živ, v kaj in kam ti mladi ljudje vlivajo toliko vina, pa se jim prav nič ne opaža. Njemu se je že po šesti čaši zmotilo ter je z jokavim glasom poprosil Lešiča, naj mu oprostí, ker je pijan... In Lešič ga je v resnici moral odnesti v posteljo, ker vina nenavajeni človek ni mogel delj niti na nogah stati.

„Nemška svinja!... Bodočnost je naša!...“ so kliknili zmagoslavno vsi trije pravniki in so vnovič izpraznili čaše...

Ko so še dalje pili in nazdravljali, prinese Matkovičev hlapec nujno pismo za vdovičinega sina. V pismu mu mati naznanja, da je imenovan brezplačnim praktikantom pri sodišču v gornji krajini.

Sedaj je deževalo zmerjanj na vlado, na sistem, na odločujoče kroge, ki bi morali biti srečni, da imajo take ljudi, katere bi morali z obema rokama imenovati za pristave, a ne za brezplačne vežbenike, kakor da pravniku ni odprt ves svet...

„Evo ti davčnih nadzorstev, evo finančnih ravnateljstev, evo ti Bosne — kamorkoli hočeš! A kaj hočemo: nemo propheta in patria!“ vzklikne Lujo.

„Najbolje je poslati naenkrat deset prošenj, in kjer ti bolje plačajo, tja idi! a oni drugi — ...“

„Pravo, živio, tako je! Da vidimo, kaj počnejo brez nas!“ zagrmje od vina razgreti mladeniči.

„A kako bi bilo, gospoda moja, da se posvetite našim občinam? Tu bi vas potrebovali, kakor žejni kapljico vode, tu bi bila sicer ena vrata, ali široko polje za vas.“

Tako je rekel iskreni Lešič, ki je s čim dalje večjim pomilovanjem gledal to neizkušeno in blodečo mladež.

„Čuješ! Ako si že poljedelec, ne bodi takov prostak in mi ne žali prijateljev v svoji hiši. Lahko

si srečen, da so ti prišli taki ljudje pod streho!“ Tako se je zadrli pijani Lujo na Lešiča.

„Dovolj, dovolj! Od svinjarja niti ne zahtevamo česa finejšega...“ vzplamti ostala dvojica in zgrabita klobuk ter zbežita iz Lešičeve hiše.

* * *

Leto dni potem je ležal Lujo zleknjen na naslonjaču, a pred njim je ležala tretja prošnja, odklonjena od bosensko-hercegovaške vlade. Ni imel moči, da bi pokazal ta odlok očetu, ker je z isto pošto prišlo tudi pismo od Nele, v katerem zaklinja mater in očeta, naj takoj pošljeta 200 goldinarjev, ker ji je bilo danes radi dolga zarubljeno pohoštvo, ki se proda dražbenim potem.

Gospa Matkovičeva je bila izven sebe, a starec je zopet z resignacijo v sebi zbiral krajcar za krajcarjem, da zbere čim večjo svoto.

V istem času se je — tam na Čardačinah — igral na trati enoletni sin Lešičev, junačič od pete do glave, a mati njegova, kakor razcvela roža v vsej lepoti, se je smehljala in drhtela od radosti nad vsakim njegovim kretom; njena duša ni mogla pričakati trenutka, ko ji bo ta mali junak pribežal v naročaj in ji zaklical: Mama — evo, ide tata, tata, tata!

A on je šel z Vinkom ves utrujen in znojen preko polja. Stroj je mlatil, a ona dva sta izračunavala, kdaj približno bo delo na Čardačinah gotovo, da se potem oba polotita beljanskih njiv, zakaj tudi tam je že trebalo stroja.

„A kdaj bo, dragi moj Vinko, prišla ta mašina na naše duševno polje? Kdaj bo prenehalo ono površno in plitvo oranje naših mladih ljudi po njivi znanosti? Za sedaj orjejo še tako plitvo, da tla dajejo komaj toliko sadu, da prehranijo nekako nemarnega orača. Kdaj bodo zaorali globlje, da vznikne bilka trikrat večja nego do sedaj! Kdaj se bodo poglobili v znanost toliko, da jim ubrani plod ne bo komaj zadoščal za vsakdanji kruh, nego da bo prebitka, od katerega bodo imeli korist tudi drugi! Onemu strojniku ne da en ventil dve leti mirno spati, a tu se niti še ne ve, da vobče obstoji stroj take vrste! Človek bi skoraj ne verjel, ko pomisli na našo nadarjenost, na plodnost naše zemlje! A ta dozdevna nemogočnost bo trajala do tedaj, dokler oni dve glavnici, človek in zemlja, nadarjenost in plodovitost, ne spoznata svoje vrednosti, dokler jih iz nedelavnosti in zaspanosti ne krene tista naprej leteča sila dvajsetega stoletja, ki zahteva živih, a ne mrtvih kapitalov...“

PO MACEDONSKEM BOJIŠČU.

V PRESTOLNICI KRALJEVIČA MARKA.

(Konec).

Prilep ni lepo mesto; vsaj takrat, ko so se vršili oni zgodovinski dogodki, se to ni moglo reči o njem, pač pa se bo pod srbsko upravo s časom sigurno ne samo razvil, temveč tudi uredil. Mesto je dosti veliko in ima menda okoli 20.000 prebivalcev, samo da ti prebivalci žive v majhnih, skromnih hišicah in le neznatno število imovitejših ljudi si je sezidalo malo lepše hiše, ki nekako žalostno samevajo med hišicami ubožnejših prebivalcev nekdanje prestolnice Kraljeviča Marka, največjega ne samo srbskega, temveč sploh jugoslovanskega narodnega junaka, opevanega v tolikih prekrasnih narodnih pesmih.

Ulice v Prilepu so nepravilne, ozke, slabo tlakovane in ako samo malo deži, naravnost neznošno blatne, kakor je to že običajno v turških mestih, posebno manjših, in Prilep je bil takrat srbski komaj par dni. Hotelov, restavracij, kavarn in drugih javnih lokalov, ki je Evropejec navajen na nje, v Prilepu ni, ker meščani so se zapirali v svoje hiše s prvim mrakom, po dnevi so pa opravljali svoja vsakdanja opravila. Pač je v mestu tudi nekaj „hotel“ z imenom „Solun“ (to je na Balkanu najnavadnejše ime za hotele), ali v vsaki vaški gostilni na Slovenskem je več komforta nego v tem prilepskem „hotelu“, kjer niti namiznih prtov takrat niso poznali, okoli miz so pa bile najnavadnejše klopi in par polomljenih stolov, na katerih moraš sedeti prav previdno, da ne izgubiš ravnovesja.

V tem „hotelu“ je menda tudi par sob za tujce, ali na moje veliko zadovoljstvo mi ni bilo treba se seznaniti s temi sobami, ker je ljubeznivi mestni poveljnik — neki orjaški polkovnik, ki sem mu, žalibog, pozabil ime, sicer bi ga tudi pismeno zahvalil za vse usluge, storjene mi v Prilepu — poskrbel, da sem še ono noč, ko sem prišel v mesto, dobil stanovanje pri uglednem in gostoljubnem trgovcu Dimu Baševiću. Hvaležno se bom vedno spominjal tega polkovnika, kakor

tudi svojega „kućedomačina“ in prilepskega srbskega učitelja Sokolovića, prijaznega Hercegovca, ki ni bil samo desna roka mestnemu poveljniku pri urejanju občinske uprave, temveč je tudi žurnalistom storil marsikatero uslugo.

Prilep ima, seveda, tudi svoj posebni turški oddelek, kjer žive ubožnejši Turki v svojih primitivnih hišicah, in ta oddelek je še bolj zapuščen od drugih mestnih delov, saj je znano, da Turki žive največ v svojih hišah in se za red na ulicah prav malo brigajo. Razgledal sem ta del mesta nekega popoldne s prijateljem dr. Kruhljem in nizozemskim tovarišem Dietvorstom — omenjam, da je takoj naslednji dan prišel v Prilep Dietvorst, ki mu je voz obtičal nekje v blatu, in ostali tovariši, ki so prenočili na hribu Prisad v vojaški stražnici — in nikdar ne bom pozabil slik, ki sem jih videl tukaj. Po ulicah so se podili psi, pri Turkih posebno priljubljene, skoraj oboževane živali, skoraj na vsakem voglu pa vojaška straža, ki v drugih delih mesta niso bile tako pogosto razpostavljene. Ni bilo to radi Turkov, ker ti so bili tako mirni, da bi v turškem delu mesta zadoščale 2 – 3 močnejše straže, temveč radi nekatereh „kristjanov“, ki so mislili, da se bodo mogli sedaj osvetiti Turkom za vsa preganjanja iz prejšnjih časov. Srbska komanda pa tega ni pustila; zahtevala je, da se preteklost izroči pozabljenosti, in je istinito imponirala s svojim humanim, lepim postopanjem nasproti Turkom, ki jih je čuvala, da se jim ne bi zgodilo kaj zlega. Tudi v vojni je srbski narod plemenit; srbski vojak se je hrabro in požrtvovalno vojskoval z oboroženim sovražnikom, mirni in neoboroženi ljudje brez razlike vere so pa dobili v njem takoj najboljšega zaščitnika. Turški otroci so se brezskrbno igrali na ulicah, na hišnih pragih so pa sedeli starci, pušili cigarete in nekam zamišljeno zrl pred se. Ko smo šli mimo njih, so vstajali in nas malo preponižno pozdravljali. Neprijetno nam je to bilo, ali Turki so pač mislili, da to mora tako biti, da so sedaj

izpremenjene vloge in da bodo pod srbsko upravo oni raja, kakor so poprej bili kristjani — — — No, se bodo že navadili na to, da pri Srbih enakopravnost ni samo fraza brez vsebine, kakor pri Mladoturkih, ki so kričali: Liberté, Égalité, Fraternité — obenem so pa nemuslimane preganjali ravnotako kakor Staroturki — — —

*

Navadno turško gnezdo je ta Prilep in človeka ne bi nič mikalo živeti tam delj časa — in vendar se me nobeno mesto ni dojmilo še tako močno kakor Prilep, ako izvzamem Beograd, kjer sem prvokrat stopil na svobodna jugoslovanska tla. Ta vtis so pa napravile na me razvaline gradu na bližnjem griču, razvaline gradu Kraljeviča Marka in radi teh razvalin se mi je zdelo v Prilepu vse nekako čudno in ko sem hodil po onih ozkih, nepravilnih in blatnih ulicah, se mi je zdelo, kakor bi hodil po dvorinah ali vsaj hodnikih kakega zgodovinskega muzeja. In ko sem z razvalin pogledal na široko ravan, ki se razprostira pred mestom v smeri proti Bitolju, sem gledal v duhu Kraljeviča Marka, kako podi svojega šarca po ravni in se bije z orjaškim nasprotnikom. Vem dobro, da je Kraljevič Marko junak, ki ga je ustvarila narodna pesem, in vendar je bil dojem tako silen in nepremagljiv — ker je bil pač dojem, ki so ga na me napravile one v svoji lepoti neprispodobne srbske narodne pesmi.

V Prilepu so mi govorili znanci o nenavadno krvavi bitki, ki se je vršila na Bakrenem Gumnu, kakih osem kilometrov dalje od Prilepa proti Bitolju in kjer so se srbski vojaki borili z naravnost besno hrabrostjo in brezprimerno požrtvovalnostjo. Gledal sem z razvalin gradu te griče (Bakreno Gumno), na katerih so se ustavili Turki Srbom, ki so nastopali po že omenjeni rayni — in razumel sem ono besno hrabrost in izvanredno požrtvovalnost srbskih vojakov. Ako je ta okolica na mene napravila tako močan vtis, kako se je morala dojmiti šele srbskih kmetov v vojaških uniformah! Oni so videli v duhu pred sabo Kraljeviča Marka, videli so ga na njegovem šarcu, vsega v oklepu in z velikansko sabljo v roki in skozi bojne vrste je šel klic: Kraljevič Marko je pred nami, Kraljevič Marko nas vodi — — — In kakor povodenj so se razlile srbske bojne vrste po ravnini, kakor vihar so naskočili Turke srbski bataljoni, polki, vsak je hotel biti vreden potomec Kraljeviča Marka — in Turki so zbežali kakor brez uma dalje, proti Bitolju — — —

Tudi grič sam, na katerem se nahajajo razvaline gradu, je nekaj posebnega. Same velike

skale so nekako razmetane po njem, strm je pa tako, da nismo mogli s konji do razvalin, temveč smo morali konje pustiti na vznožju hriba in še sami smo se komaj povzpeli po strmem hribu do razvalin. Kje je neki imel Kraljevič Marko svoje konje?...

Sodeč po razvalinah, je moral biti grad zelo velik, ker dasi se je zidovja prav malo ohranilo, se vendar po temeljih vidi obsežnost prostora, ki ga je grad zavzemal, in ta prostor ni majhen. In trdno je bil zidan grad, to se vidi iz zidov, ki so se še ohranili. In ker je hrib, kakor sem že omenil, tako strm, da komaj prideš do razvalin, je bil ta grad v časih, ko še ni bilo topov, izborna naravna trdnjava.

One dni je bilo na razvalinah kaj živahno. Vojaki so prihajali v celih trumah, streljali so in se navduševali, obenem pa z nekako pobožnostjo ogledovali ono zidovje in se sanjavo zamišljali v davno preteklost, ko je bil srbski narod v teh krajih še prost in svoboden, potem je nastopilo petstoletno suženjstvo in sedaj je zopet zasijalo zlato solnce svobode...

*

Takrat so se vršile v Prilepu priprave za bitoljsko bitko. Štab prve armade, ki je zmagala pri Kumanovem in na Bakrenem Gumnu, se je že nahajal v mestu; v Bitolju, ki je oddaljen 36 kilometrov od Prilepa, se je pa nahajal štab močne turške armade, sestavljene iz čet, ki so bile poražene pri Kumanovem in na Bakrenem Gumnu, in iz svežih bitoljskih, solunskih in janinskih čet, ki še niso bile v ognju, ker so odšle iz Soluna oziroma iz Janine, še predno so Grki prišli tja.

Razdalja med štaboma obeh sovražnih armad je torej znašala 36 kilometrov, čete — srbske in turške — so se pa zbirale nekako na sredi te poti, tam, kjer reka Crna, ki prihaja od zapada, preseka cesto in teče dalje proti Vardarju par kilometrov na levi strani ceste in v njeni smeri.

Most čez reko Crno na tem mestu — pri vasi Topolčani — so Srbi že zasedli in s tem silno olajšali svoje prodiranje. Med predstražami so se že vršili boji, ali na odločilno bitko se še ni mislilo, ker niti srbske niti turške čete še niso bile zbrane na svojih položajih, na eni in na drugi strani se je pa hotelo storiti vse, da bi uspeh bil zagotovljen; Srbi zato, ker so vedeli, da bo konec vojne v Macedoniji, ko razbijejo Turke še pri Bitolju, Turki pa iz istega vzroka, ker so vedeli, da se tukaj reši vprašanje Macedonije, ko je vprašanje Stare Srbije že bilo rešeno pri Kumanovem.

NIKOLAJ ALEŠ: JAN HUS.

V Prilepu je takrat kar mrgolelo vojaštva, ali mesto se je hitro praznilo: bataljon za bataljonom, polk za polkom, divizija za divizijo je odhajala po ravni cesti proti bojišču. Po prilepskih ulicah so se razlegale navdušene bojne pesmi, slišali so se neprestano enakomerni koraki pešcev, peket konjskih kopit in ropotanje topov. Za vsem tem so se pa pomikale nepregledne trénske kolone s provijantom in municijo in vozovi „Rdečega križa“ za ranjence, ki jih gotovo ne bo malo.

Vesel in žalosten je bil pogled na vse to. Vesel, ker je bilo lepo gledati vse one dolge vrste mož, ki so šli s takim iskrenim navdušenjem v boj, in žalosten, ker smo si nehote zamišljali vsakega poedinca onih zdravih, čilih ljudi kot mrliča, ki bo v par dnevih, morda celo že v par urah ležal razmesarjen in s krvjo oblit na bojnem polju... Prilepske žene so stale pred hišami in se jokale, ali na obrazih vojakov ni bilo niti sence žalosti, veselje je vladalo v vrstah in mnogi so vihteli v zraku puške, kakor bi že vnaprej žugali Turkom: vam bomo že pokazali — — —

Po dnevi in po noči so se vrstile na cesti čete druga za drugo in se izgubljale v daljavi in kmalu ni bilo v Prilepu skoraj nič več vojakov, zato je pa vedno češče zvonil v poslopju štaba prve armade telefon in vedno češče so prihajali in odhajali ordonanci s poročili in povelji.

V tem je prišel v Prilep tudi prestolonaslednik Aleksander, poveljnik prve armade. Sprejet je bil z nepopisnim navdušenjem in videl sem starce, ki so klečali na tleh, ihteli od radostnega razburjenja in venomer hvalili Boga, da jim je dal doživeti dan svobode.

Pa kdo bi to opisoval! Svoboda je tako lepa in tako dragocena, po njej tako hrepene vsi oni, ki je ne uživajo, da si bo čitatelj lahko sam ustvaril sliko razpoloženja onega ljudstva, ki je bilo v robstvu rojeno in je v robstvu odrastlo, potem so pa na enkrat nenadno popokale verige na rokah in nogah, suženj je vstal kot svoboden človek in naravno je, da je začel v svoji globoki religioznosti najprej hvaliti Boga — — —

Nekega dne sem šetal z dr. Kruljem izven mesta, na poti proti razvalinam gradu. Ob cesti so ležali mrtvi konji, ki so jih mesarili psi in krokarji. Gnusen prizor, ki sem se pa že vsaj toliko navadil nanj, da mi ni ravno slabo prišlo pri tem. Kar zaslišim od bitoljske strani zamolklo grmenje, ki se je ponavljalo. To so grmeli topovi, znamenje, da se razvijajo ob reki Crni že večje vojne operacije. Ustavila sva se s prijateljem in dolgo sva poslušala ono votlo grmenje, ki se je glasilo, kakor bi prihajalo iz globine zemlje.

Solnce je zahajalo za hribove rdeče; ko je pa zatonilo, je bilo obzorje tako skrivnostno rdeče, pomešano s temno modro barvo, da tako lepih barv menda še nikdar nisem videl na nebeškem obzorju, ali je pa grmenje topov tako vplivalo na mene v onem somraku, da sem preli-vanje rdeče barve v modro gledal čisto drugače nego gledam tak prizor v drugih razmerah.

Ko sem se s prijateljem Kruljem vrnil v mesto, nama je sporočil g. Barlovac, da morava biti naslednji dan, t. j., 16. novembra, ob 7. uri zjutraj na konjih in sploh popolnoma pripravljena na odhód, pred štabom prve armade, odkoder odidemo na bojno polje proti Bitolju, prtljago pa naj pustimo v Prilepu, ker jo pripeljejo za nami v Bitolj takoj, ko srbska armada zavzame to mesto, kar se zgodi — to se je razumelo pač samo po sebi — v treh do štirih dneh.

„Kje bomo pa prenočevali te dni, dokler bodo v Bitolju še Turki?“ je vprašal eden tovarišev g. Barlovca, ki mu je smehljaje odgovoril, da se mora človek na bojnem polju z vsem zadovoljiti in da bomo lahko veseli, ako pridemo pod streho.

BITOLJSKA BITKA.

To noč nisem spal. Ob petih zjutraj sem bil že v hlevu, da sem nahranil in napojil konja, ki mi ga je preskrbel — kakor tudi drugim tovarišem — prilepski mestni poveljnik. Tudi drugi so vstali zgodaj, ker jih je razburjala bližina bojišča, in vsi smo komaj čakali, da odjhamo po široki bitoljski cesti. Zamudil ni nobeden in še veliko pred zakazano uro smo bili že polnoštevno zbrani pred lepo enonadstropno hišo, v kateri se je nahajal armadni štab in kjer je stanoval prestolonaslednik Aleksander. Kmalu je prijahal tudi konjeniški stotnik Marinković, ki nam je bil določen za vodnika, za njim je pa jahal konjenik-ordonanc.

Bilo nas je skupaj, ako se ne motim, dvanajst in ko smo konstatirali, da nobene potrebne reči nismo pozabili in da ne nosimo s sabo nobene nepotrebne reči, smo se postavili v vrsti dva po dva, na čelu stotnik Marinković, za nami pa konjenik-ordonanc in obrnili smo se od Prilepa, kjer smo živeli kakih osem dni.

Krasno jutro je bilo. Solnce je sijalo prijetno kakor spomladi in vsi smo bili nekako razposajeno dobre volje. Jahali smo bolj počasi, ker pravih jezdecev je bilo malo med nami, in smeha je bilo vedno dovolj, kadar kateri izmed nas ni znal brzdati konja (Dopisnik pariškega „Matina“ je enkrat celo padel s konja.)

Po cesti so še vedno korakali novi vojni oddelki in vojaki so nas začudeno gledali, ker niso vedeli, kdo da smo. Slišali so francosko govorjenje in začeli so se pomenkovati: „Sigurno so atašéji, ki bi hoteli napraviti mir. Pa ne bo nič iz tega, mir bo takrat, kadar bodo Turki premagani in nam dajo ono, kar je našega.“ To je rekel eden in drugi so nas začeli takoj neprijazno gledati, še bolj so se vzravnali in poprijeli za puške, kakor bi nam hoteli pokazati, da taki armadi ne bo poveljevala Evropa, še manj jo pa ovirala v njenem napredovanju. Smejal sem se pri sebi, ker so mi ugajale besede, ki sem jih slišal.

Mrtvi konji ob cesti so ležali že skoraj drug zraven drugega; ko smo pa prišli do Bakrenega Gumna, smo videli na obeh straneh vse polno grobov lepo v vrsti in na vsakem grobu primitiven križ. Bili so to grobovi srbskih vojakov, ki so padli v krvavi bitki na Bakrenem Gumnu, turške mrličice so pa zakapali v velike skupne grobove. Po hribovju so še hodili vojaki tretjega poziva in zbirali mrličice — enaka slika kakor na kumanovskem bojišču.

Topovi so gremeli vedno močneje; vedno bliže smo jim bili. Srečali smo divizijo poljske artilerije (12 topov), ki je stala na cesti in čakala povelja, da odide naprej, v bitko. Grmenje topov je bilo že tako silno, da se nam je zdelo, da se morajo nahajati pozicije srbske artilerije že za bližnjim ovinkom. Ustavili smo se, konjenik-ordonanc je pa hitro odgalopiral naprej, da vidi, kaj se dogaja za ovinkom; ko se je pa čez kake pol ure vrnil, nam je sporočil, da se nahaja približno dva kilometra od nas vas Topolčani ob reki Crni, v vasi in okoli nje je nekaj rezervnih čet, bitka sama se pa vrši še več kilometrov naprej, ker so se Turki že močno umaknili.

Šli smo dalje in ustavili smo se pri Topolčanih, na nekem griču, odkoder smo z daljnogledi mogli videti v daljavi dim od razletevajočih šrapnelov, potem smo pa nadaljevali pot po ravni cesti. Nekaj časa je tekla Crna z desne strani ceste in se je radi velikega deževja prejšnjih dni močno razlila po polju. Neki mrtev turški vojak je ležal na hrbtu, malo v vodi, okoli so bili pa globoki jarki, napolnjeni z vodo, tako da ni bilo mogoče priti do njega in ga pokopati. Po kakih šestih dneh, ko sem se tod vračal v Prilep, je ta mrtvec še vedno ležal na svojem mestu, ali ker je naslednje dni deževalo, je Crna še bolj narastla in mrtvec je bil skoraj popolnoma v vodi, samo del glave in ene roke je molel ven. Neprijeten prizor, ali v vojni se vidi takih in še neprijetnejših prizorov toliko, da pogled

na takega posameznega mrtveca človeka nič več ne razburja.

Kmalu smo bili na železnem mostu, ki vodi preko Crne. Ta reka, ki je požrla toliko srbskih vojakov dunavske divizije, teče od tukaj dalje na levi strani ceste, v razdalji nekoliko kilometrov. Po cesti so šle nove rezervne čete proti bojišču, ki je moralo biti že prav blizu, ker smo slišali strele iz topov tako razločno, kakor bi se topovi nahajali pred nami, slišali smo pa že tudi turške topove, katerih streli so bili radi oddaljenosti zamolkli kakor poprej srbski. Pred nami je stal nizek grič in ta nam je zakrival pogled na bojišče. Na vznožju griča z ene in druge strani ceste je bilo velikansko trénsko taborišče, poslednja trenska postaja, ker dalje trenski vozovi že niso več mogli voziti; nad velikanskim šatorom je pa vihrala bela zastava z rdečim križem — tukaj so ranjenci dobivali prve obveze, potem so jih pa pošiljali na vozovih preko Prilepa na železniško postajo v Veles — okoli 80 kilometrov daleč! — od tam pa v posebnih sanitetnih vlakih v bolnice v Vranjo, Niš, Beograd in druga mesta.

Na gričku, ki nam je še zakrival pogled na bojišče, je bilo polno ljudi od tréna. Bili smo že silno razburjeni in pognali smo konje, ki so bili v par skokih na najvišji točki ceste, ob katere levi strani je stala nekdanja turška orožniška stražnica; pri tej so nam vojaki zastavili pot, ker — kakih sto korakov pred nami so padale in eksplodirale granate iz turških topov, in morali smo se ustaviti, ali s tega mesta je bil naravnost krasen razgled po bojišču in kar obstali smo od strmenja nad prizori, ki so se pred nami odigrali.

Pred nami, a z desne strani ceste, se je nahajal srbski center — drinska divizija — in nedaleč od nas so peli topovi velikega kalibra in navadni poljski brzostrelni topovi svojo grozno pesem. Turki teh srbskih topov takrat še niso zapazili in so streljali s topovi proti griču, na katerem smo se mi nahajali, za katerim so se pa še prejšnji dan nahajali srbski topovi. Malo neprijetno nam je že bilo tam, ali radi razgleda nismo hoteli oditi z griča, posebno ker so padale turške granate — kakor že omenjeno — kakih sto korakov pred nami. Z desne strani ceste je bilo hribovje vse do Bitolja in po obronkih tega hribovja so se vlačile srbske pehotne kolone kakor dolge kače naprej, z leve strani ceste je pa nepregledna ravan, po kateri teče Crna, ki je močno narastla, tako da so bila polja vsa preplavljena

na več kilometrov širjave, in po tem morju je moralo napredovati srbsko levo krilo — dunavska divizija — naravnost proti Bitolju, proti turškemu desnemu krilu, ki mu je poveljeval Feti-paša. Nadčloveška zadača, ali Srbi so znali premagovati vse zapreke in so končno premagali tudi to.

Tudi srbski center, ki je bil pred nami, je moral premagati skoraj enako težko zapreko. Z desne strani namreč prihaja reka Šemnica, dotok Crne, ki je tudi narastla in jo je trebalo prestopiti. Ali Drinci, zmagovalci na Bakrenem Gumnu, se niso dosti zmenili za to zapreko, premagali so Šemnico ravnotako kakor so Dunavci premagali Crno. Daleč na desno stran od drinske divizije se je nahajalo srbsko desno krilo, ki je imelo zadačo, odrezati Turkom umikanje proti Ohridi.

*

Razjahali smo s konj in gledali. Na desni strani ceste, na obronku hriba, je gorela neka vas, ki so jo vžgali šrapneli. Gasil ni nihče, ker kmetje so zbežali na vse strani, vojaki so imeli pa druge skrbi in ogenj je vpepeljeval eno hišo za drugo. Po cesti so prihajali ranjenci v poljsko bolnico na drugi strani našega hribočka. Lahko ranjeni so hodili peš in se naslanjali drug na drugega, težje ranjence so pa nosili na nosilih. Veliko je bilo teh ranjencev na cesti in žalosten je bil pogled na to procesijo, četudi se ni slišalo vzdihovanje in stokanje, ker so ranjenci prenašali svoje bolečine z največjo potrpežljivostjo, kakor so bojavniki prenašali vse one silne fizične napore z največjim samozatajevanjem. Cesta je bila krvava, ker iz ran, obvezanih samo za silo v sami bojni črti, je curljala kri in rdečila cestno blato... Nebo se je naoblačilo, pripravljalo se je na dež in pogled na bojno polje je bil še žalostnejši.

Pred nami so bljuvali srbski topovi granate in šrapnele na turške položaje, ki so se nahajali na obronkih gričev in hribov z desne strani ceste. Ravno pri velikih srbskih topovih se je cesta in z njo tudi hribovje na njeni desni strani zavijalo na levo, tako da so se nahajali turški položaji naravnost nam nasproti, ali streljali niso več Turki v smeri proti nam, temveč od leve na desno, odkoder so jih srbske čete napadale. Vse to je pa bilo tako blizu, da smo s prostimi očmi videli ognjene jezike, ki so se izplazili iz žrel turških topov pri vsakem strelu; z daljnogledi smo mogli čisto razločno zasledovati premikanje turških pešcev, a gibanje srbskih pehotnih kolon smo mogli zasledovati s prostimi očmi, tako blizu je bilo vse to. Seveda, celega bojišča nismo mogli videti, ker se je raztezalo kakih deset kilometrov na levo

in še več na desno od nas. Sicer je pa tudi ono, kar smo videli, bilo tako razburljivo, da tega ni mogoče popisati. Že topovi s svojim mogočnim bobnenjem silno razburjajo človeka, streljanje iz pušk, posebno iz strojnih pušk, nam je pa kar trgalo živce. In ono ostro žvižganje granat, ki so trgale zrak in ubijale, ko so padale na tla in eksplodirale, cele gručje ljudi ali jim pa povzročevale grozovite rane — vse to istočasno, na enem mestu in nepretrgoma, sedaj počasneje — kadar so se čete in baterije premikale — potem zopet silneje in končno z vso močjo, tako da je človek mislil, da je sodnji dan, in potem nove kolone ranjencev na cesti, ki so zapuščali za sabo krvave sledove! Vse to je bilo tako strašno, ob enem pa tako veličanstveno, da pod temi silnimi vtisi nismo mogli niti govoriti, hodili smo od razburjenja po griču vsak za sebe semtertja in nemo zrl na one griče pred seboj, kjer se je v krvavem medsebojnem klanju dveh ras odločevala usoda Macedonije...

Daleč na levo je stal Bitolj, lepo in veliko mesto, ki ga je griček skrival našim očem. Ali za mestom se dviga navpično visok hrib, na katerem se blešči ogromen polumesec z zvezdo; tega so vzdali v hrib Mladoturki kot spomin na svojo revolucijo l. 1908., ki jo je začel Enver-bej v Bitolju (Potem se mu je pa pridružila še solunska posadka in končno vsa turška armada v Macedoniji). Gledali smo ta velikanski polumesec, ki se je mogel videti tako daleč, in smo se pozkušali zamisliti v položaj, ki je moral takrat vladati v mestu. Stanovništvo je moralo vedeti, da se turška armada vedno bolj umika, ker se je grmenje topov vedno bolj približevalo mestu in Turki so trepetali, kristjanom so pa gotovo burno utripala srca od radostnega pričakovanja...

*

Noč se je začela spuščati. Streljanje iz pušek je po malem ponehavalo, samo topovi so še grmeli in tudi oni bodo kmalu utihnili, da zapoje naslednji dan, takoj ko se začne svitati, zopet svojo strašno pesem, preko noči bodo pa izpremenili svoje položaje in se dobro zakrili.

Trebalo je misliti na večerjo in na prenočišče. Stotnik Marinković je predlagal, da bo najbolje, ako odidemo malo nazaj, v Topolčane, kjer ni več vojaštva — vsaj veliko ne — in dobimo laže eno in drugo. Zdelo se mi je, da bi bilo pripravnejše ostati v vasi Vašarejica, zadaj za našim gričem, kakih dvesto korakov levo od ceste, ali ker so bili skoraj vsi za Topolčane, sem se odločil tudi jaz za to. Jahali smo torej nazaj in

Jan Žižka.

NIKOLAJ ALEŠ: JAN ŽIŽKA.

se komaj umikali novim rezervnim četam, ki so prihajale, da pod zaščito nočne teme zavzamejo čim ugodnejše položaje. Pred nami je odjahal v galopu konjenik-ordonanc, da preskrbi vse potrebno in ko smo prišli v „han“ (nekaka obcestna gostilna) pred vasjo, smo zvedeli, da je že za vse preskrbljeno. V hanu smo pustili konje in smo odšli proti vasi, kjer smo vstopili v veliko kmet-sko hišo. V veliki sobi je bilo ob straneh postlano dovolj slame, na sredi sobe smo napravili mizo iz navadne deske na nizkih podstavkih in kmalu smo imeli škaf vina, iz katerega smo zajemali z vojaškimi kozarci od aluminija in pili, naš konjenik je pa kupil nekje koštruna in ga spekel na ražnju in tudi par hlebov kruha smo dobili. Ko je bil koštrun pečen, smo ga postavili na „mizo“ in vsak si je odrezal komad in jedli smo tako, kakor se na vojni je.

Primitivno je bilo naše prenočišče in primitivna naša večerja in vendar smo bili veseli in

zadovoljni, ker tisoči in tisoči so nedaleč od nas večerjali samo kruh, prenočili bodo pa pod šator ali pa kar pod milim nebom. Skozi okna smo videli taborske ognje po hribovih in kar zadovoljni smo postali s svojim položajem, ker smo bili pod streho, zunaj je pa škropil dež. V tem je prišel od nekod tudi bivši minister Genčič (znan posebno po zaroti proti kralju Aleksandru), ki se je nahajal tudi na bojišču kot dopisnik petrogradskega „Novega Vremena“. Čez dan ni bil z nami, ker je imel izvoščeka, kot bivši minister se pa ni nahajal niti pod takim nadzorstvom kakor mi, temveč je hodil, koder je hotel. Tudi enega četaša smo imeli med sabo, ker v vasi jih je bilo več in so prenočevali v hanu pred vasjo. Ta, ki je bil zvečer med nami in nam je pravil svoje doživljaje, je bil moj belgrajski znanec dijak Vučko Jovičić, ki je imel razne dobre lastnosti, razen tega pa še — dosti tobaka, s katerim mi nismo posebno obilovali, on je pa bil zelo rado-

daren in je posebno moj žep dobro napolnil s tobakom. V sobi je bil tudi konjeniški stotnik Dimitrije Pavlovič, tako da je bila družba kaj raznovrstna, posebno, ko je prišel še vaški srbski učitelj, ki nam je pravil, kako so se turški oficirji bahali v Topolčanih pred bitko na Bakrenem Gumnu, da se Turki ne bodo več umikali, temveč da bodo sedaj Srbi bežali nazaj, odkoder so prišli — — —

Dolgo smo se tako pogovarjali, pili, pušili in povrh tudi peli, dokler se nismo drug za drugim zvrnili utrujeni na slamo ob zidu in oblečeni in obuti trdno zaspali — — —

*

Zbudilo nas je grmenje topov. Vstali smo počasi in se umili. Vsak je napolnil kako steklenico z vinom, odrezal si komad pečenega koštruna in komad kruha — to bomo imeli za obed — in hajd na konje in na naš grič pri Vašarejici.

Zopet je solnce sijalo in pogled na bojišče je bil prijaznejši, veliko prijaznejši nego pod oblačnim nebom. Dopoldne ni bilo posebno hudih spopadov, streljanje ni bilo tako strašno, posebno artilerija, srbska in nasprotna, se je vedla nekam rezervirano, ker preko noči so srbske in turške baterije izpremenile in dobro maskirale svoje položaje in sedaj so se medsebojno iskale. Na griču sta bila z nami tudi ruski in francoski vojni atašé, ki sta pazno zasledovala razvoj boja in proučevala na kartah razvrstitev čet na celi dolgi fronti. Posebno pozornost sta posvečala levemu srbskemu krilu, dunavski diviziji, za katero sta mislila, da svoje zadače ne bo mogla izvršiti, ker je bila narastla Crna, ki je preplavila polje daleč na okoli — prevelika zapreka.

Vojaki brzojavnega oddelka so delali hitro telefonsko zvezo med levim krilom in med glavno telefonsko zvezo, ki je vodila ob cesti med poveljstvom centra in armadnega štaba, ki se je nahajal v Prilepu; v zapuščeni turški orožniški stražnici so vojaki brzojavnega oddelka improvizirali telefonsko postajo.

Obedovali smo mirno in brezskrbno, takoj popoldne je pa začelo postajati v centru živahniješe, streljanje je postajalo vedno hitrejšo in močnejšo. Na cesti pri našem griču je stala rezervna topničarska divizija in nekdo me je od tam poklical po imenu. Bil je oficir na konju, ki ga pa dolgo nisem mogel spoznati, ker ga še nikdar nisem videl v uniformi. Bil je rezervni topničarski poročnik Predić, a nisem mogel dolgo govoriti z njim, ker po cesti je pridiral na konju

ordonanc, govoril nekaj poveljniku divizije in vseh dvanajst topov je odšlo — v boj. Podal sem Prediću roko in on je odjahal v boj s tako ravnodušnostjo, kakor bi šel na izprehod, meni je pa bilo hudo, ko sem videl, v kak pekel gre, iz katerega pride morda kot ranjenec, ali pa celo ostane mrtev na bojišču. Pred nami so z ravnega polja prodirali pešci proti nekemu griču, na katerem so se nahajali Turki. Pogumno so šli pešci naprej. Vrgli so se na zemljo in ustrelili, potem so pa hitro vstali, tekli naprej in predno so Turki izstrelili na nje, so bili že zopet na zemlji, zopet so ustrelili in skočili naprej in tako so se vedno bolj približevali Turkom, mnogi so pa tudi obležali na polju — —

Kmalu so nam pešci izginili izpred oči, gotovo so bili že skupaj s Turki in bajoneti so dokončavali delo svinčenk — — —

V tem pa se razvije — tudi na ravnem polju — onih dvanajst topov, ki so malo prej odšli od nas, in namerijo svoje cevi proti grebenu nasprotnega hriba. Pogledali smo tja in videli: ravno po grebenu hriba je vodila cesta na desno in po njej so bežale turške kolone. No, smo si mislili, ti Turki pa ne beže v pravi smeri, z dežja pridejo pod kap, ker nalete naravnost na puške moravske divizije drugega poziva. Ko smo mi tako mislili, nastane pa pred nami pravi pekel. Onih dvanajst brzostrelnih topov je začelo takoj z največjo naglico metati na bežeče Turke šrapnele, od katerih je bil na enkrat ves hrib v dimu. Kadar šrapnel eksplodira, se namreč silno zakadi in onih dvanajst topov je te šrapnele metalo s tako vnemo in naglico, da se posamezni streli sploh niso slišali, bilo je to peklensko grmenje, ki mi bo odmevalo v ušesih, dokler bom živ, in kadar se spomnim na nje, me še vedno nekaj strese. Turške baterije so to zapazile in takoj so začele streljati na nezakrite srbske topove, ali Turki so slabo merili, njihove granate so eksplodirale daleč pred srbskimi topovi, ali pa za njimi.

Srbski center se je pomaknil močno naprej in boj se je vršil z veliko ogorčenostjo do noči in še ko se je že spustil prvi mrak, so turški topovi po obronkih vseh onih gričev in hribov ob cesti tako streljali, da se nam je zdelo, kakor bi vsi oni griči in hribi goreli, tako pogostoma so švigali plameni jeziki iz žrel turških topov.

*

Prenočili smo zopet v Topolčanih, naslednji dan je pa po malem deževalo in hladno je bilo, ker je pihal veter. Zato nismo stali več na otvorenem griču, temveč pri cerkvi nad vasjo Vaša-

rejica, in sicer na pokopališču, odkoder je bil tudi krasen razgled. Konje smo spravili ta dan v vasi v begov hlev, ker bega ni bilo doma, pustil je svojo „kulo“ (gradič) in zbežal s svojimi v Bitolj.

Ta dan je bila bitka posebno huda. Vršila se je že čisto blizu samega Bitolja, srbski center se je pomaknil že daleč naprej preko reke Šemnice, ob enem je pa začelo prodirati levo krilo (dunavska divizija) preko polja, ki se je radi narasle Crne izpremenilo v pravo jezero, široko več kilometrov. In po tem jezeru so prodirali hrabri Dunavci, v vodi do pasa in tudi do ramen in pri tem je bil še dan tako mrzel. Svojim očem nismo mogli verjeti in tudi ruski in francoski vojaški atašé sta kar strmela nad to drzno vojno operacijo, ki je ne bi izvršila vsaka armada — — Usoda Bitolja je bila zapečatená. Topovi so grmeli z vso divjostjo, boj je bil ogorčen, ali bilo je očitno, da so to zadnji besni naporí Turkov, ki se bijejo naravnost divje, če tudi sami ne verujejo več v uspeh in hočejo samo čim dražje prodati Bitolj — — — Dež je lil, iz vode so streljale puške, iz ozadja so pa grmeli topovi — dunavska divizija je prodirala z nadčloveškimi naporí proti vasi Novaki, ki leži pred samim Bitoljem in ako Dunavci zavzamejo to vas, morajo Turki prav hitro, brez vsakega obotavljanja zbežati proti jugu in potem proti Albaniji, ker sicer bodo zajeti, tak je bil položaj — — —

V največji razburjenosti in napetosti smo preživeli ta dan, prenočit pa nismo šli v Topolčane, temveč smo ostali v Vašarejici, v županovi hiši, ker smo bili trdno prepričani, da bo naslednji dan Bitolj že srbski.

*

Ko smo se naslednje jutro zbudili, se ni več slišalo grmenje topov. Slišalo se je pač neko zamolklo bobnanje, ki je prihajalo od topov, ali to je bilo daleč, zelo daleč nekje, morda na skrajnem desnem krilu, kjer je moravska divizija drugega poziva ustavila one turške čete, ki so se umikale proti Ohridi ali pa v smeri proti Lerinu, koder so Turki najbrže tudi bežali.

Odjahali smo hitro po cesti in pri oblegovanih topovih smo vprašali, kak je položaj na bojišču; natančnega odgovora nam nikdo ni mogel dati, samo to smo zvedeli, da Turkov na onih gričih, ki so jih srbski topovi še prejšnji dan obstreljavali, ni več.

Jahali smo dalje in na mostu preko Šemnice nam pridirja nasproti oficir. Vprašali smo ga, kaj se godi, on nam pa hitro in veselo odgovori:

„Le naprej, gospodje, naravnost v Bitolj! Naši sicer še niso v mestu, ker odpočivajo, Turkov pa tudi ni, ker je pri naših četah že bilo odposlanstvo bitoljskih meščanov.“

Po teh besedah, ki jih je izgovoril kar v eni sapi, je oficir zdirjal proti Prilepu, mi smo pa tudi zdirjali — proti Bitolju.

Levo in desno ob cesti so bili turški obkopi za pešce in topove napravljeni naravnost mojstrsko, tako, da so bili istinito v čast turškim ženijskim oficirjem. Posebno obkopi za topove so bili izvedeni izbornó, tako da so bili topovi popolnoma zakriti in tudi skladišča za municijo in prostori za moštvo so se nahajali pod zemljo. In vendar so morali Turki zapuščati te okope drugi za drugimi in se umikati nazaj, dokler niso bili popolnoma razbiti.

Z desne strani ceste so se zbirale in urejale srbske čete, ki so prihajale od vseh strani. Pri neki na pol podrti hiši ob cesti je stala velika gruča oficirjev, ki so se pogovarjali in gledali v karte. Nekdo me pokliče iz gručé po imenu in pehotni oficir stopi proti meni. Nisem ga poznal in šele, ko sem ga dobro pogledal, sem videl, da stoji pred mano mladi belgrajski odvetnik Milan Lazarevič, ki ima na Slovenskem dosti znancev, ker je bil že parkrat v Ljubljani. Veselo sva se pozdravila, potem so nas pa oficirji povabili na bližnji grič, kjer stoji trideset turških topov. Šli smo in videli pravo trdnjavo — razdejano, seveda. Položaj je prekrasen in ni se čuditi, da so ga Turki tako močno oborožili, postavivši tam kar celih trideset topov, dobro zakopanih in skritih.

Ali žalosten je bil pogled na ta kraj. Topovi so se nahajali še čisto v bojnem položaju, v nekaterih so se nahajale celo še cele, neizstreljene granate, ker je srbska granata najbrže pobila topničarje baš, ko so hoteli izstreliti top. Zemlja je bila vsa razrovana. Globoke jame, ki so jih napravile srbske granate, so se nahajale druga zraven druge, zemlja pa vsa rdeča od ljudske krvi, ki se jo je tukaj prelilo kdo ve koliko. Mrtvece so bili že zakopali, ali mrtvih konj in prevrnjenih municijskih vozov je bilo vse polno. In večinoma so se nahajali ti konji čisto pri topovih, znamenje, da so Turki hoteli odpeljati topove, pri tem so pa srbske granate pobile konje in moštvo.

Smrt je dihalá na vse strani; strašno je bilo na onem griču, s katerega so prejšnji dan še bljuvali turški topovi velike projekteile, sedaj so pa stali tam nemi in tihi — — —

*

Pred gričem, ki nam je zakrival pogled na mesto, ob sami cesti, je ležal popolnoma nag Turek, ki je očitno padel takrat, ko so Turki že bežali. Turki namreč svoje mrličke tudi pri umikanju jemljejo s sabo in jih sami zakopavajo, ker po njihovih verskih predpisih se mora mrtvec zakopati nag. Ako nimajo časa zakopati mrličke, jih vsaj slečejo in ako niti za to ni časa, potem mrtvece sezujejo, da so vsaj bosí. Tega so slekli, ali zakopati ga niso več utegnili.

Ko pridemo pred samo mesto, nismo bili več sami; za nami je šla divizija artilerije, ali nam je postalo nekako tesno pri srcu, ker v mestu so grozovito pokale puške — gotovo so domači Turki sprejeli Srbe s streljanjem iz pušek, kakor v Kumanovem, in sedaj se vrše poulični boji. Ustavili smo se za hip, da se posvetujemo, kaj nam je storiti; in ustavilo se je tudi onih dvanajst topov, ker s topovi se v takem uličnem boju ne more opraviti nič.

„Vrnimo se,“ predlaga eden in večina je bila zato, samo jaz, Guelfo Civinini od milanškega „Corriere della Sera“ in dr. Krulj smo bili za to, da pojdimo v mesto in se vrnimo samo v najskrajnejšem slučaju. In šli smo naprej: v prvi vrsti jaz in Civinini, potem drugi — nekateri godrnjaje — in za nami tudi onih dvanajst topov. Prvega človeka, ki sem ga srečal, sem vprašal, v kateri smeri naj gremo, da pridemo do hotela „Belgrad“ in ko smo to zvedeli, smo jahali v mesto. Streljanje je bilo vedno hujše in tesno nam je postajalo okoli srca. Vrnili bi se radi, pa nas je bilo sram in — nobeden ni hotel tega prvi izreči, ker se je bal, da so drugi večji junaki in se mu bodo smejali. Priznavam čisto odkrito tudi za sebe, da mi ni bilo čisto nič prijetno pri duši; celo na lepo Ljubljano sem se zmislil, ki je morda nikdar več ne bom videl, in čisto nič se ne bi jezil, da mi je kdo hotel odvzeti prvenstvo in jahati v prvi vrsti, nasprotno, jezilo me je, da pokazujejo drugi tako malo ambicije in da ne silijo v prvo vrsto, ko prihajamo v tako lepo mesto.

Končno sem se sprijaznil z nevarnim položajem, v katerem sem se nahajal, posebno ker smo že bili v prvi ulici in so nas ljudje z naravnost nepopisnim navdušenjem pozdravljali, streljalo se je pa še vedno levo, desno in pred nami, sploh po celem mestu, samo po ulicah ne, po katerih smo mi jahali, in v teh ulicah je bilo vse polno ljudi, ki so kakor obsedeni vpili in ploskali in na oknih je bilo tudi vse polno glav in — čudno! — na nobenem obrazu se ni videla niti senca strahu, nasprotno vse je kar norelo od veselja.

Vsem se nam je zdelo to tako čudno in nena vadno; ali končno smo začeli tudi mi pozdravljati množico; ko pa pridemo pred hotel „Belgrad“, sem najprej vprašal nekega natakara, ki je priletel na ulico, kaj pomeni ono streljanje v mestu, in takoj sem dobil odgovor:

„Eh, čez noč so Turki zbežali, zjutraj so pa meščani vdrli v vojaško skladišče, kjer so vzeli puške in patrone, in sedaj streljajo po dvoriščih v zrak, od veselja, da Turkov ni več —“

No, sedaj smo se pa sramovali svojega prejšnjega strahu — — —

Tukaj smo tudi zvedeli, da srbska armada še ni prišla v mesto, in ona artilerijska divizija, ki je šla za nami in ki se je tudi ustavila pred hotelom „Belgrad“, je bila prvi srbski vojaški oddelek, ki je prišel v Bitolj, no, in žurnalisti smo prišli še par korakov pred njim in ker sva jahala v prvi vrsti jaz in Civinini, mi je ta veselo rekel: „Prva sta torej prišla v Bitolj, en Slovenec in en Italijan“ — toliko, da ni rekel, da sva midva tudi zavzela mesto — — —

*

Na vse napore in vse neprijetnosti potovanja od Belgrada do Bitolja sem pozabil. Vse to je bilo vredno prenesti, da sem doživel ta dan, ko je srbska armada korakala v Bitolj. Nekaj veličastnega je to, ko prihaja zmagovita armada v mesto, ki jo pozdravlja kot osvoboditeljico. Vse mesto je bilo naenkrat v zastavah, vse ljudstvo na ulicah, po katerih so korakali srbski polki, utrujeni in izmučeni, umazani in strgani, ali vendar vzravnano in ponosno kakor pri paradi. In polk za polkom je prihajal, nepregledne so bile vrste pešcev, nešteto število topov. Ljudstvo je pa vriskalo od veselja, ljudje so se med sabo objemali in poljubljali — skratka, bil je to praznik, ki se ne praznuje vsako leto, in redkim je dana prilika, da ga dožive, četudi tisoči in tisoči, milijoni in milijoni zaslužjenih in teptanih hrepene po tem, da dožive tak praznik — — —

In tudi turški vojaki so prihajali — kot ujetniki. Celi polki so bili in oficirji pred njimi, ali vsi brez orožja, ob straneh so pa stopali srbski vojaki z nasajenimi bajoneti na puškah. Pobiti in žalostni so bili ti Turki, ko so stopali nazaj v svoje vojašnice — kot ujetniki — — —

Tako je: kadar eni ljudje vriskajo od zmagovitega veselja, se trga drugim srce od žalosti — — —

Ves dan je šlo to tako dalje. Srbske čete so vedno prihajale in vedno so prihajali tudi turški ujetniki, ki jih je bilo že na tisoče in ti-

NIKOLA MALAKOCI (MLAKOVAČKI)
medjimurski vitez 16. stoletja.

soče. Ljudstvo je rajalo, vse gostilne in kavarne so bile polne; vina je bilo v Bitolju še vedno dovolj, samo piva je primanjkovalo in so računali za steklenico po dva dinarja! Sladkorja sploh ni bilo nikjer in cigaret tudi ne, tako da smo morali poslati posebnega kurirja v Prilep, 36 kilometrov daleč, da nam je prinesel cigarete!

Spal sem s še nekaterimi tovariši v hotelu „Central“, kjer je bilo interniranih tudi pet turških oficirjev, stražil jih je pa — slovenski četaš Fr. Gorec iz Ljubljane. Kako sem se začudil, ko sem ga zagledal in kako vesel je bil tudi on, da je našel v Bitolju znanega zemljaka. Fant je bil že popoln četaš; njegove kretnje so bile sigurne in odločne in s turškimi oficirji je bil strog, iti so smeli le na stranišče, drugače pa niso smeli iz

sobe, ker Gorec je stal na hodniku, z bajonetom na puški in ako bi hotel kateri oficirjev oditi po stopnicah dol, bi ga brez usmiljenja zabodel ali pa ustrelil. Izprosil sem pri stotniku Vojinu Popoviću, njegovem poveljniku, dopust zanj za par ur in potem mi je v hotelu „Belgrad“ pravil svoje doživljaje. Iz Bitolja je imel oditi proti Elbasanu v Albaniji in mislil sem, da se ne vrne živ, pa je fant pozneje še vse kaj hujšega prestal in vendar je ostal živ.

*

Bitolj je lepo in veliko mesto; pravijo, da ima okoli 80.000 prebivalcev, ali zanesljivo to število ni, kakor turška statistika sploh ni zanesljiva. Mesto mora biti tudi bogato, ker je v njem mnogo

prav lepih hiš in velikih trgovin in da so ulice pošteno tlakovane, bi mislil človek, ki bi hodil samo po glavnih ulicah, da se nahaja v kakem zapadno-evropskem mestu.

V mestu se mnogo govori grški, skoraj da celo prevladuje ta jezik nad srbskim macedonskim narečjem. A napačno bi bilo misliti, da je prebivalstvo po večini grško. Ne, grščina je v Bitolju in mnogih drugih macedonskih mestih ono, kar je nemščina po spodnještajerskih mestih in trgih, in tudi večina onih, ki se smatrajo za Grke, je slovanske krvi, tako, kakor so tudi spodnještajerski nemčurji slovenske krvi. Analogijo najdemo tudi v tem, da v bitoljski okolici ni nobenega Grka, kakor v okolici spodnještajerskih mest in trgov ni Nemcev.

Odkod ta grški vpliv? Kako to, da se macedonski Slovani niso poosmanili, t. j., niso sprejeli jezika vladajočega naroda? Tako se bo marsikdo vprašal; odgovor na taka in slična vprašanja je prav lahek.

Turki nikdar in nikjer niso vodili narodne politike in nikdar niso šli za tem, da bi neosmanlijske narode raznarodovali in jim vsiljevali svoj jezik. Celo v verskem oziru so bili Turki še dosti tolerantni in niso — posebno v novejšem času — nikogar silili, da bi prestopil v njihovo vero, in Turek celo zaničuje kristjana, ki sprejme turško vero; Turki so kristjane samo gospodarsko izrabljali in uprava je bila za nič, od česar pa niso trpeli samo kristjani, temveč v enaki meri tudi Turki, posebno ubožnejši sloji. Skratka, turško uradništvo je bila ona šiba, pod katero so krvaveli hrbti ne samo kristjanov, temveč tudi Turkov, in begi so izsesavali svoje turške podložnike ravnotako kakor krščanske, kakor so tudi nemški graščaki nekdanj zatirali svoje podložnike brez razlike narodnosti in vere. Socijalne in gospodarske prilike, uprava in justica, sploh vsa državna ureditev je bila na Turškem taka, da si bodo pod srbsko upravo oddahnili ne samo kristjani, temveč v enaki meri tudi Turki.

To je vzrok, da slovansko prebivalstvo v Macedoniji ni sprejemalo turškega jezika, posebno ker niti prilike ni imelo, da bi se ga naučilo, saj so se turški uradniki trudili, da so se naučili vsaj za silo jezika, ki ga govori ljudstvo. Grki so pa vršili svoj vpliv nad slovanskim prebivalstvom potom cerkve in šole in ker so bili nekdanj v Macedoniji vsi trgovci in sploh premožnejši in naprednejši ljudje sami Grki, se je pač smatrala grščina za nekak „gosposki“ jezik, kakor žalibog še danes mnogi Slovenci smatrajo nemščino za jezik „boljših“ ljudi, in tako se marsikateri, ki se

hoče prištevati „boljšim“, izobraženejšim ljudem, spakuje v okorni nemščini, ne da bi govoril lepo slovenščino.

V Bitolju se bodo sedaj razmere seveda kmalu temeljito izpremenile. Srbski jezik zavzame svoje naravno mesto in grščina bo po malem ginevala, ker macedonski Srbi ne bodo več stali pod grškim vplivom, pravih Grkov je pa v Bitolju malo.

Bitolj je največje mesto na Turškem, ki ga je srbska armada zavzela. Skoplje je manjše; to se vidi na prvi pogled in med tema dvema mestoma je tudi sicer velika razlika. Bitolj je živahen, po velikih in lepih javnih lokalih je tudi po noči živahno življenje, dočim v Skoplju v tem oziru ni mnogo bolje nego v Prilepu ali Velesu. Na Evropo je spominjalo tudi to, da so se dame izprehajale po ulicah v najmodernejših evropskih toaletah in klobukih, v Skoplju so se pa žene in dekleta držale domov in so prihajale ven samo po opravkih, na izprehod — pa prav redko. Bitolj je dalje od Evrope nego Skoplje, ali je od Skoplja v vsakem oziru bolj evropski. Pod urejeno srbsko upravo čaka to mesto lepa bodočnost, posebno ko bo po železnici zvezano s Skopljem in prejšnjo Srbijo.

NAZAJ!

Nisem bil dolgo v Bitolju, samo dva ali tri dni. Vzrokov je bilo več, da nisem mogel tam ostati, najvažnejši je pa bil ta, da se v mestu skoraj nič ni moglo dobiti. Primanjkovalo je toliko raznih reči, potrebnih za vsakdanje življenje, da se je težko izhajalo. Železniški promet s Solunom še ni bil vzpostavljen, na transport blaga po cesti od Velesa do Bitolja se pa takrat, ko je bila cesta v tako slabem stanju, niti misliti ni moglo. Piti smo morali čaj in kavo brez sladkorja, za kosček kruha je pa moral človek preleteti celo mesto in še ga ni dobil, pa za noben denar ne; vse pekarnice so morale peči kruh noč in dan, ali samo za armado in pred vsako pekarno je stal vojak na straži, ki ni dovolil nikomur pristopa. Peki so služili lepe denarje, ker čim več so mogli kruha speči, tem več ga je vojna uprava kupila; toliko ga je rabila.

Najprej sem že mislil oditi proti Elbasanu v Albaniji, ali ko sem celo stvar zrelo premislil, sem spoznal, da je pravzaprav še najbolje in najpametneje, ako se vrnem preko Prilepa, Velesa in Skoplja v Belgrad in potem v Ljubljano. Ker je bil tudi dr. Krulj teh misli (njegov končni cilj je bilo Sarajevo), sva se kmalu domenila in odjahala sama, in sicer najprej do Prilepa, kjer

sva morala ostati par dni, da sem se jaz malo popravil.

Medpotoma se mi je namreč pripetila majhna nezgoda, pri kateri sem pa slučajno ostal živ, četudi sem se že sam smatral za izgubljenega. Deževalo je, z dr. Kruljem sva bila že blizu onega griča, s katerega smo zasledovali razvoj bitke; baš sem si delal cigareto in sem pri tem izpustil, ker sem se pač zanesel na mirnega konja, uzde iz rok. Konj je šel čisto po robu ceste in ker je deževalo, se je moglo zgoditi, da se je konj spodrnil. Zapazil sem to, del hitro že gotovo cigareto v usta, ali ko sem hotel prijeti za uzdo, da bi konja odvedel na sredo ceste, je ta že padel v jarek, jaz pa z njim na glavo. Pa to še ne bi bila posebna nesreča, ker konj se navadno ustavi, kadar jezdec pade, in samo umazan bi bil, ali leva noga mi je ostala v stremenu in ker sem visel z glavo nizdol, se mi ni posrečilo noge takoj izvleči iz stremena, konj se je pa pri tem splašil in zbežal po polju — mene je pa vlekel za sabo.

Bil sem prepričan, da mi bije zadnja ura. Čutil sem na telesu udarce kopit in sem samo čakal na to, da dobim smrtni udarec po glavi. Da bi se rešil, se mi je zdelo izključeno; sploh mislil nisem na to, da, niti želel si nisem, da bi ostal živ z zlomljenimi rokami in nogami, ves pohabljen, sebi in drugim v nadlego. Dr. Krulj je na cesti nekaj vpil, ali pomagati nič ni mogel. Začutil sem še en močan udarec s kopitom v levo ramo in — obležal sem v blatu na trebuhu, konj je pa dirjal naprej — noga je sama padla iz stremena.

„Ali si kaj poškodovan?“ je vpil s ceste dr. Krulj, ko me je videl ležati nepremičnega na trebuhu.

„Roke in noge so mi polomljene,“ mu odgovorim čisto mirno.

„Poizkusi vendar vstati,“ mi svetuje in obrne konja proti meni na polje.

„Kako čem vstati, ko so mi pa noge zlomljene?“

„Poizkusi, morda pa ni tako hudo.“

In poizkušal sem. Počasi je šlo sicer, ali vendar sem najprej pokleknil, potem pa tudi vstal in konstatiral, da mi ni zlomljena nobena kost, samo grozovite bolečine sem čutil na desni nogi,

po kateri me je tolkel konj s kopitom sprednje noge. No, saj ni tako hudo, sem si mislil, da imam le cele kosti, dr. Krulju sem pa rekel, da se še nikdar ni slišalo, da bi strela udarila v koprivo. Vrgel sem rokavice stran in v obcestnem jarku sem si umil roke, obleka je pa ostala vsa umazana, na tem se pač ni moglo nič menjati. Ali kako naprej? Konja so sicer prijeli vojaki, ali na jahanje ni bilo misliti, preveč so me bolele noge, peš pa tudi nisem mogel iti. Dr. Krulj je hotel, da bi jahal tako kakor ženska, on bi šel pa peš zraven in vodil konja, ali v tem je pridrdral iz Bitolja voz z nekaterimi Prilepljani in z njimi sem se odpeljal v Prilep. Dr. Krulj je jahal, na mojem konju je pa jezdil neki turški zaptija (orožnik), ki je bil Srb po narodnosti in ki so ga Srbi takoj izpustili iz ujetništva ter je šel domov, tja nekam v okolico Skoplja.

Čez par dni sem bil zopet na konju in jahal sem skozi Babuno v Veles, od tam v Skoplje, kjer sem ostal par dni, pogovarjal se z gosp. polkovnikom Vukasovičem o raznih rečeh in čital v oficirskem domu — slovenske časopise. Srbski oficirji so namreč kmalu napravili iz prejšnjega turškega svoj oficirski dom in tam sem imel tudi slovenske liste na razpolago.

Tudi v Nišu sem se ustavil in sem videl gg. dr. Šlajmerja, dr. Oražna, dr. Krajca in dr. Tanjšeka pri njihovem človekoljubnem delu v okrožni bolnici, kjer so z veliko ljubeznijo in požrtvovalnostjo zdravili srbske ranjence.

*

Videl sem Macedonijo, kakršna je bila pod turškim gospodstvom, prepotoval sem jo v vojnem času, ko so jo srbski voji osvobajali robstva, in sedaj imam še željo, da bi jo videl, ko se bo že par let nahajala pod srbsko upravo. Uverjen sem, da se pod pravično srbsko upravo Macedonija kmalu dvigne kulturno in gospodarsko in ker je lepa in rodovitna, postane s časom ena najbogatejših jugoslovanskih dežel.

Prepričan sem o tem, ker sem videl, kaj je Srbija napravila iz onih okrožij, katera je dobila na berlinskem kongresu in katera se skoraj ne razlikujejo od severne Srbije, ki se je prva osvobodila.

† EMIL HOJAK:

JAZ NE SMEM.

Zvezdice male in zlate
vsako noč hodijo v svate
k tvojim očem.

Vetrčki cvetne dobrave
dihajo tebi pozdrave,
jaz jih ne smem.

SPOMINI NA JOSIPA CIMPERMANA.

(OB 20. OBLETNICI NJEGOVE SMRTI).

(Konec).

Polagoma se je torej našemu pesniku - ujetniku začela svitati jasnejša bodočnost, vsaj v moralnem oziru, da ni sameval in ždel ostavljen in pozabljen v onem mračnem skrovišču.

Žalostno, rekel bi, uprav smešno pa je bilo, s kakšnimi „dobrohotnimi“ nasveti so hoteli nekateri ljudje olajšati pomilovanja vrednemu Josipu Cimpermanu njegov gmotni položaj. Eni so rekli: Naj gre za pisarja h kakšnemu odvetniku — on, ki se ni mogel ganiti z mesta, niti dvigniti roke! Drugi zopet so mu nasvetovali: naj se loti kakšne bolj lahke obrti ali kupčije. Tretji pa so mu priporočali: kakšno „inštrukcijo“ ali prevajanje spisov: romanov ali gledaliških iger iz tujih jezikov itd. itd.

Ko bi ga vsi oni toli „brihtni“, da ne rečem, glupi svetovalci bili videli, kakor jaz: s koliko težavo in muko je Josip Cimperman opravljal n. pr. korekturo kakšne knjige ali sploh tiskovine ter s kolikim telesnim naporom je pisal, — kajti poleg svoje ohromelosti na nogah in rokah je bil, kakor sem že poprej povedal, silno kratkoviden, da je moral pri čitanju in pisanju takorekoč — „orati z nosom po papirju“ — ko bi bili videli vse to oni neslanci ter ga slišali nejevoljno godrnjati in stokati, bi pač bili opustili vse tiste svoje „blagohotne“ nasvete in načrte!

Ker namreč vsled ohromelosti Cimperman z rokami ni mogel prosto razpolagati ter tiska z rokopisom sam primerjati, mu je morala sestra dotični spis čitati in ako je kakšno besedo napačno izgovorila ali pa so sploh nastala nespornostna umljenja vsled zamotanih tiskarskih pomot, mu je morala tisti odstavek v rokopisu s prstom pokazati, da ga je kratkovidni „korektor“ čital na svoje oči, kar ga je stalo mnogo truda in napora. Vmes pa so prihajali često nadležni kupci tobaka ali smotk, da je sestra morala odložiti rokopis ter leteti k okencu, vsled česar je nastal pri korigiranju neljub presledek, ki je brata v delu motil in ozlovoljil ter ga s tira spravil, da sta morala

ves stavek spet od kraja začeti, kar je bilo tem bolj nadležno, ker je navadno tiskarski vajenec čakal na korekturo...

O postanku Jos. Cimpermanove ohromelosti mi je pravila njegova sestra Marička šele zdaj, 20 let po njegovi smrti, da je vsled prestrašenja postal božjasten, a to bolezen pa so mu zdravniki pregnali umetno, na kar je ohromel na nogah in rokah ter otrpnil v hrbtišču, kjer je trpel grozne bolečine, ki so ga naposled kar zvižale.

Ne dela, ki ga ni mogel opravljati, marveč — podpore in to izdatne, brezpogojne podpore in gmotne pomoči je bil potreben naš pesnik-mučenik, ki je navzlic svoji toli mučni in bolestni telesni onemoglosti proizvedel toli dovršene pesmi in to v čisti, rekel bi, kristalizirani slovenščini, ki je bila tu in tam pač nekoliko pretirana, po Levstikovem zgledu prisiljena velikolaščina, kakršne naši „modernisti“ in „futuristi“ ne pišejo več!...

Pri Josipu Cimpermanu se je uresničil stari latinski izrek: „Nemo propheta in patria!“

Domači ljudje, Ljubljancani v obče ga niso ne poznali ne spoznali ter se niso niti zmenili zanj, še potem ne, ko so ga videli, kako se je vozil po mestu in njegovi okolici na tistem svojem vozičku-naslonjaču, kamoli da bi bili pomislili: o čem in kakó ter kje da živi ta pomilovanja vredni ohromljenec?!

Morali so priti od in od dobri možje, ki so uvideli, česa je bilo otrplemu Cimpermanu, kakor bi bil rekel Levstik — „trebè“! In ti blagosrčni trije možje so bili: dr. Radoslav Razlag, Simon Gregorčič in pa dr. Josip Vošnjak!

Prvi: dr. Razlag, kakor sem že navedel, mu je kupil tisti trokolesni voziček-naslonjač ter mu plačeval voznino in južino; drugi: Gregorčič, sam velik trpin in „pesnik-kmet“, mu je odstopil svojo pisateljsko nagrado pri „Ljubljanskem Zvonu“, ki mu jo je njegov urednik izplačeval, ne da bi mu bil povedal, od koga; vrhu tega je (Gregorčič)

še pozival¹⁾ njegove stanovske tovariše: „pisatelje in lastnike slovenskih listov“, da bi Cimpermanu naklonili del svojih nagrad; tretji: dr. Vošnjak pa je končno vsled tistega Gregorčičevega apela agitiral pri poslancih deželnega zbora kranjskega, da so mu kot „slovenskemu pisatelju“ na predlog referenta Ivana Hribarja dovolili 300 gld. stalne letne podpore.

„Petindvajset goldinarjev na mesec — to je vendar vsota, da Vam ne bo treba pobirati na začetku vsakega meseca tistih grošev, ki Vam jih izplačuje mestni magistrat! — je rekel samozadovoljno dr. Vošnjak Cimpermanu, ko mu je naznanil tisti deželnozborski sklep...

Josip Cimperman je namreč dotlej, t. j. do l. 1890. užival le grofa Lambergova ustanovo na leto 54 gld. 75 kr., ki mu jo je podelil — nemški magistrat ljubljanski — po dopisu Karla Leskoviča z dne 20. januarja l. 1876. nadalje „dosmrtno“ („lebenslänglich“). Poleg tega je dobil „Hiralsko ustanovo“ gld. 50 —, torej mu je prišlo na dan — 28 novčičev podpore za preživljanje samega sebe in stare, onemogle svoje matere, da ne govorim o njegovi sestri, ki se je preživljala s trafiko!

Od tistihmal je imel torej naš ohromeli pesnik stalen mesečni dohodek, ki mu je poprej natekal le slučajno, o priliki pisateljske nagrade za pesmi ali za prevod kakšne gledališke igre itd. Res, da so ga podpirali z malimi darovi nekateri „dobrotniki“ ali to je bilo vse negotovo, le od slučaja do slučaja! Tako so mu n. pr. l. 1882., ko je nevarno zbolel na pljučnici in se je to razglasilo po časnikih, pošiljali razni znanci in rodoljubi prispevke za premaganje bolezni, med drugimi: dr. Foregg, c. kr. knjižničar v Celovcu, Fr. Cegnar in Gregor Jereb, c. kr. brzojavna uradnika v Trstu, Leopold Cvetnič, c. kr. poštni uradnik na Dunaju, dr. Gregor Krek, c. kr. vseučilišni profesor v Gradcu, ki ga je v obče podpiral, in Ivan Krajec, tiskar v Novem Mestu; nadalje Tomo Zupan, Josip Ciperle in naš „planinski slavec“: Simon Gregorčič, ki mu je razen že prej omenjene pisateljske nagrade pri „Ljubljanskem Zvonu“ poslal od svoje pičle vikarske plače na Gradišču še kakih petkrat po 5 gld... Tudi — Janko Kersnik, na katerega je Gregorčič z imenom apeliral v tistem dopisu 17. januarja 1884. v „Slov. Narodu“, je premagal naposled svojo nejevoljo na oni apel ter poslal našemu pesniku-trpinu znatno svoto, o čemer

¹⁾ Dopis: Iz Gradišča v „Slov. Narodu“ 17./I. 1884. — Tisti dopis so Gregorčiču prizadeti krogi hudo zamerili ter ga imenovali — „revolverski napad“, kar je pesnik Cimpermanu sam potožil v nekem pismu. Op. pisca.

priča odstrižek poštne nakaznice z dne 2. marca l. 1889. v Cimpermanovi zapuščini!

Izdatno, gotovo podporo je naš Josip Cimperman dobival vsak mesec tudi od profesorja Frančiška Levca, ki mu je izplačeval za korekturo „Ljubljanskega Zvona“ po — osem goldinarjev, katero vsoto je zvišal baš njemu na ljubo! In ob velikih praznikih: ob Veliki Noči, Binkošti in ob Božiču mu je pošiljal vedno še posebna darila; zlasti na Starega leta dan mu je navadno Levčev sin Vladimir prinesel v posebnem pisemcu „novoletno voščilo“, ilustrovano z znatnejšo — cesarjevo podobo! —

Dne 20. januarja l. 1884. je umrla 72 letna Cimpermanova mati Marija, ki so ji še tri dni pred smrtjo čitali tisti Gregorčičev poziv v „Slov. Narodu“ na korist njenemu sinu, kar je blago ženo ganilo do solz...

Po materini smrti je Cimpermanova sestra Marička opustila tobačno trafiko ter se dne 5. maja l. 1888. preselila s svojim bratom Josipom z zatohlega Žabjaka na jasne Poljane v hišo št. 8., in sicer v svetlo pritlično stanovanje na dvorišču. Po osemindvajsetletnem koprnjenju v oni mračni žabjaški ječi mu je prisijalo torej — jutranje solnce takorekoč na — posteljo in ga je veseli ptičji spev pozdravljaj z zelenečega drevja na sosedovem vrtu že na vse zgodaj! Kako je tu na pol oslepeli, kratkovidni pevec mičnih pesmic: „Pod kostanjem“¹⁾ strmel v oživljajoči solnčni sijaj ter zavzet poslušal krilate svoje sopevce!

Ondi na Poljanah se je brižni naš pesnik-ujetnik kar vidno okrepčal, pomladil in razvedril ter zrl zaupljivo lepši bodočnosti naproti.

Tudi v gmotnem oziru, kakor sem že povedal, se mu je bilo naposled obrnilo na bolje, dasi mu je mestni magistrat koncem februarja l. 1893 ustavil na korist neke znane urednikove vdove ono Lambergovo ustanovo letnih 54 gld., ki so mu jo bili podelili — nemški občinski svetovalci l. 1876. in jo je užival že 17 let.²⁾

Nastal mu je namreč nov pomočnik, podpornik in tolažnik in to je bil: — dr. Josip Vošnjak! Ta ga je, bivajoč tista leta v isti

¹⁾ Stritarjev „Zvon“ leta 1876.

Op. pisca.

²⁾ V dotičnem dekretu, ki mi ga je Cimperman dal čitati, mu naštevajo najprej vse podpore, potem pa pravijo: da je več revežev, posebno vdov z nepreskrbljenimi otroci, ki so bolj potrebni kot on, da se torej ne da opravičiti, da bi on vlekel na škodo drugih revežev tako znatno vsoto.

Videl sem Jos. Cimpermana mnogokrat žalostnega, a pri prejetju tistega dekreta je jok al na glas. Bolelo ga ni, da so mu ustavili tistih bore 15 kr. na dan, ali način in motivacija tistega ustavljenja ga je zadela v dno duše!

Op. pisca.

ulici v svoji hiši št. 31., podpiral neposredno z raznimi živili kar in natura, ki mu jih je pošiljal po svoji služkinji na dom, kjer ga je večkrat posečal osebno ter mu je bil kot zdravnik veren pomočnik tudi na — smrtni postelji do poslednjega vzdihljeja!...

Še za poslednji njegov god dne 19. marca 1893., torej 47 dni pred pesnikovo smrtjo mu je poslal dr. Jos. Vošnjak venec posušenih mesenih klobas s svojega posestva na Visolah ter tri buteljke zlatorujnega rizlinga iz prisojnih svojih goric na podnožju granitnega Pohorja z naslednjimi vrsticami:

„Predragi soimenjak!

Ne rož, ne vencev, še manje pa pesniških čestitk, temveč — tečnih klobas in razveseljivega vina Vam pošiljam za god: Bog Vas živi!“
Dr. Josip Vošnjak.

In — kakor sem rekel: 47 dni po svojem (poslednjem) godu je nesrečni naš pesnik-trpin Josip Cimperman izdihnil svojo plemenito, po smrti hrepenečo dušo, to je, dne 5. maja 1893., torej pet let pozneje na isti dan, ko se je priselil v novo stanovanje na Poljanah! Umrl je po

osemdnevni pljučnici povsem miren, izpovedan in pripravljen na „rešnico — smrt!“

Miren in pripravljen! Uredil je vsa pisma, ki jih je bil prejel od različnih dopisnikov-znamenitnikov ter napisal na njih ovitke dotičnika ime in število pisem:

Dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški: 128, grof Anton Aleksander Auersperg: 23, dr. L. A. Frankl: 28, August Dimitz: 12, Josip Stritar: 59, Dr. Gregor Krek: 36, Dr. R. Razlag: 4, Lujiza Pesjakova in hčeri: 60, Dr. Pavel Turner: 11, Pavlina Doljak-Pajkova in njen soprog: 74, Simon Gregorčič: 22 in Anton Aškerc: 13.

Posamična pisma so mu pisali: Jan Lego, Ivan Gornik, Janko Leban, Anton Koder itd.

Josip Cimperman je imel, po izpovedi njegove sestre Maričke, spisano obširno — avtobiografijo, ki pa jo je dal pred svojo smrtjo — sežgati navzlic milim prošnjam navzočega Mihaela Opeke, ki je moral phati rokopis vsled pesnikove neprizanesljivosti v zakurjeno peč...

To se je zgodilo vpričo jokajoče sestre Maričke, ki mi je pravila o tem pretragičnem — avto-da-fèju...

† JOS. PREMK:

PROCESIJA.

Kako je danes vsa praznična vas,
kak ljudstvo danes moli na glas
in v dolgi procesiji zbrano gre v goro;
v parih lepo gre po dva in dva
in sveča jim v roki lahnó plapola,
za prošnje li bog ve, al' za pokoro...

Še bosí premnogi na goro gredo
in priprošniku Ambrožu darove neso.
In dalje procesija se vije počasi...
Tu, tam kdo poklekne, povzdigne roke
in mnogo s solzami v očeh jih gre
in gleda otožno nazaj po vasi...

In župnik Andrej sam moli naprej:
„O sv. Ambrož, ozri se, poglej
na naše polje od solnca požgano...“
In ljudstvo pošilja poglede v nebo
in rosno od solz je marsktero oko;
vse moli za njim ponižno, skesano...

In sv. Ambrož res dežja je dal,
in sv. Ambrož blagoslova je dal,
a name svetnik ni kar nič pogledal...
Ah, bog ve zakaj, ah bog ve čemu
o moji ni bóli v nebesih Bogu
ta sv. Ambrož kar ničesar povedal?!

Še bosí premnogi na goro gredo
in priprošniku Ambrožu darove neso;
krog sveč so ovili uničeno klasje,
da se prepriča na lastne oči —
kak zemlja vročine že skoro gori...
in da rešitvi poslednji čas je.

Še jaz se napotim s procesijo v goro
in vse rosno od solz je moje oko...
„O, sv. Ambrož še name ozri se!
V dnu duše gori mi, gori... plameni...
in prosim rešitve vse dni, vse noči,
a ogenj, ki v srcu gori, ne ugasi se!...“

Počasi, udano gre ljudstvo v gore
in mnogim noge že hudo krvave,
in trudno v rokah se nagibajo sveče.
„Usliši dobrotnik klic tvojih sirot
dodeli nam milosti tvojih dobrot!...“
In nič manj kot oni molim goreče.

LISTEK.

GLASBA.

ROZAMUNDA.

Spevoigra v treh činih. Spesnil ** 1911.

(Konec).

Teuerdank.

čez Rozamundo lepše ni.

Vsi vitezi.

čez Rozamundo lepše ni!

Minefried.

Doni vam naj po svetu slava,

Vsi vitezi.

doni vam naj po svetu slava!

Don Rosa (*vitezom potajno*).

A zdaj čigava bo, čigava!

Sforza.

Mi željo vašo smo spolnili,

Vsi vitezi.

mi željo vašo smo spolnili,

Teuerdank.

zdaj vprašali bi po plačili,

Vsi vitezi.

zdaj vprašali bi po plačili.

Minefried.

Od slave te od nas ne žanje,

Vsi vitezi.

od slave te od nas ne žanje,

Don Rosa.

nijeden več, nijeden manje,

Vsi vitezi.

nijeden več, nijeden manje.

Sforza.

Zato bi odločili sami,

Vsi vitezi.

zato bi odločili sami,

Teuerdank.

kdo vam najdražji je med nami,

Vsi vitezi.

kdo vam najdražji je med nami.

Rozamunda.

A ta-le (*kažoč na Turkinjo*) žena paše ni.

Sforza.

Tedaj naj sama govori.

Minefried.

Si paše žena? Zdaj povej!

Turkinja (*Zaira*).

Ne, nisem zdaj in ne poprej.

Teuerdank.

Li nisi s paševega dvora?

Zaira.

Jaz sem od njega služkinj zbora.

Don Rosa.

Ti lažeš! (*Ji zapreti z bodežem.*)

Turkinja (*Zaira*).

Ne, a devo vjeli
so drugi vam pajdaši smeli.

Sforza.

Li bila je s teboj?

Zaira.

Da, da,
mladenič oni je bila,
ki z mano prišel je skoz vrata,
njo vzela sta si prava tata,
a jaz sem prišla vam v roke.
Bog ve, kaj bo z menoj. Gorje!

Sforza.

Tedaj je Ostrovhar bil,

Teuerdank.

ki devo pravo je vlovil.

Minefried.

Za starko smo se bili bebeci,

Don Rosa.

a s pravo šli so oni tepci.

Rozamunda.

No, oče, čuj! Ti nisem rekla,
da Ostovrharju iztekla,
tako je, kakor je hotel,
in zdaj jo bo za ženo vzel."

Vitezi (*zase začudeno*).

Ha, čujmo, vzame jo za ženo!

Don Rosa.

Ha, ni še, ni še vse izgubljeno.

*(Začuje se godba in vriskanje. Ostovrhar prihaja z ne-
vesto, ki nosi turško čepico, in s svati.)*

Več glasov.

Z nevesto turško že gredo.

Rozamunda.

Pri srcu meni je tesno.

Turjačan.

Umaknimo se jim na stran
v posete k teti v samostan.

Rozamunda.

Ne, videti hočem krasotico,
od njega zvedeti resnico.
Razkriti moram mu srce.

Turjačan.

Smejali bodo se ljudje,
zaneti lahko se prepir.

Marjeta (*hoteč v samostan*).

Piačilo bodi mu prezir.

3. Prizor.

*(Ostovrhar z Djouhero, ki nosi križec na prsih, in s
svati nastopi ter se odpravlja v cerkev. Zaira spozna
Djouhero ter ji hiti nasproti ter poklekne z razprtimi
rokami pred njo.)*

Zaira.

Kaj vidim? Ah, Djouhera!

Djouhera.

Zaira, ti? Zdaj polna mera
je naju sreče. *(Jo dvigne k sebi.)*

Zaira.

Dobri Bog
me rešil zopet je nadlog.

Djouhera (*Ostovrharju*).

Glej, tudi ta-le je kristjana,
kot jaz od Turkov odpeljana.
Da nje ni bilo, pač nikdar
bi srečen zdaj ne bila par.
Ah, zlata moja ti družica. *(Objame Zairo)*.

Zaira.

Mogočna božja je desnica.

Ostovrhar.

Spolnile so se naše želje,
kaj naj še kratki nam veselje?

(Hoče oditi v cerkev, a mu stopi Rozamunda nasproti)

Rozamunda.

Tako tedaj me zaničuješ,
da Turkinji srce daruješ?
In jaz, nekdanj ti zvezdica
na sredi tvojega srca,
sem ti sedaj zaničevana
in manj ko Turkinja čislana?

Ostovrhar.

Da vidim vas zdaj tukaj, ha,
to mi se kot nalašč poda.
Tu *(kaže na Djouhero)* glejte, ona krasotica
zaželjena zdaj mi družica.
V lepoti ta vas sramoti,
pa v vdanega srca dobroti.
A bila le je turški plen,
ker to je, *(kaže na pevca, ki je poleg)*
znajte, oče njen.
So Turki grad mu razdejali
pa hčerko to mu odpeljali.
A srečen hotel je slučaj,
da smo dovedli jo nazaj,
očetu dete izgubljeno,
nevesto meni zdaj miljeno.

Pevce.

Tako je. Da povedal je resnico,
prisežem s svojo vam desnico.

(Dvigne desnico)

Meščan (*na strani*).

Ste čuli, ta je pevca hči.

(Pokaže na Djouhero.)

Drugi meščan.

To zagonetne so stvari.

Turjačan (*za-se*).

Prečudno, kar se tu dogaja.
(Rozamundi:) Ah, pojdi hčerka s tega kraja!
(Hoče z Rozamundo v samostan, a ta se za to ne zmeni.)

Rozamunda.

Če hči je ta *(kaže na Djouhero)*
kristjana prava,
to v srcu mi je olajšava.
A vedno bridka bol še tare

Ljubezni me vsled te prevare.
Pri boli težki, ki jo nosim,
Vas, Ostrovrhar, reči prosim,
li trden vam je zdanji sklep?

Ostrovrhar.

Kako ne? Vedno vas pohlep
v sijajne vlekel je palače.
Tam svoje glejte si bahače!
Saj tuji vam je gizdalin
milejši ko domači sin.
Jaz svojo tu imam nevesto,
srce udano mi in zvesto.
Pač klile so iz mladih dni
do vas nedavno še kali
mi v srcu sladkih nad, a vi
ste zamorili jih sami,
delež jim le prezira mraz.
Zdaj pustite mi prosto gaz
do moje sreče, ki zvedavost
me vaša je in pa gizdavost
privedla sama k njej, za kar
sem hvalo dolžen vam vsekdar.

Rozamunda.

Bodeč, žaleč ta vaš govór
ljubezni prave ni izvor.
Je slabe ljubav korenine,
ki v hladni sapici izgine.
Ljubezni mi žareč izraz
ni bil, a jaz nosila vas
globoko v srcu sem, četudi
pretresal boj težak je grudi.
Visokih zvez želel je oče
in jaz sem vdano mu otroče.
In če me snubci tolikeri
so mamili, mar to zameri
naj slabí ženski se? Ti v zmoti
vzgojili so me o lepoti.
A bilo to je vse zunanje,
trenutno le, nikakor trajno.
Če zrla sem v srca predale,
kjer drage so podobe stale,
ki jim ljubezen je plamtela,
med znanci eno sem imela,
le eno, eno in edino,
ki zdanjo neti bolečino.
Sem vredna res tolike kazni?
(Povzdigne proti Ostrovrharju roke proseče.)

Ostrovrhar.

Cemu ti glasi mi prijazni?

Rozamunda.

So vsi vam zbrisani spomini?

Ostrovrhar.

Prevar spomin mi vsak izgini!

Rozamunda.

Še govorite o prevari?

Ostrovrhar.

Vam bilo kdaj je drugo mari?

Rozamunda.

Mi ni iskrenost še očita?

Ostrovrhar.

Gizdavost govori pobita.

Rozamunda.

Ni res.

(Položi levo na srce, a z desno odvrne.)

Ostrovrhar *(omahuječ)*.

Vse eno je

(oziraje se na Djouhero odmahne z roko.)

Rozamunda.

Vi krivo
me sodite.

Ostrovrhar.

A ni več nade,
da zdanja ljubav mi razpade.

(Objame Djouhero.)

Rozamunda.

Vas moja ljubav več ne gane?

Ostrovrhar.

Srce le tej *(kaže na Djouhero)* zvesto ostane.

Rozamunda.

Beseda ta me stre docela.
Kako to bol bom prebolela?

(Omahne očetu v naročje. Ostrovrhar odhaja z nevesto v cerkev, iz katere se začuje petje.)

Zbor *(v cerkvi)*.

Raduj se nebeški izvoljenih raj,
ovčica zgubljena se vrača nazaj,
in oče ne toči več bridkih solza
in ženin je našel zaklad si srca.

4. Prizor.

Turjačan.

Umaknimo se v samostan,
tu vsak se smeje nam meščan.

Marjeta *(Rozamundi)*.

Da, teta te Sholastika
vesela bode od srca.

Rozamunda.

(Gre gledat proti vhodu v cerkev za Ostrovrharjem.)

Prej moj slavitelj in ljubitelj,
zdaj neusmiljeni mučitelj.

Kako mi v prsih vre, kipi!

Kje mi srce se vpokoji?

Ah, leka ni na svetu vsem.

Ah, v grob, ah v grob, — oh, blazna sem.

(Omahne zopet Turjačanu v naročje.)

Turjačan.

Ti Rozamunda si Turjaška,
ponosna bodi in junaška!

Marjeta.

Sholastiko pokličem teto,
da srce ji vmiri razvneto.

*(Pozvoni pri samostanskih vratih. Sholastika pride pred
vrat, za njo polagoma druge nune. Sholastika se pogo-
varja s Turjačanom in Marjeto ter obklada Rozamundo
z mrzlimi rutami.)*

5. prizor.

Meščan.

A ljubila ga je močno.

Drugi.

Da, skoraj mi je žal za njo.

Tretji.

A Ostrovrhar ni bedak,

Četrtri.

za lepšo mora kakor vsak.

Don Rosa.

Težav prestali mi smo mnogo,

Minefried.

pa slabo rešili nalogo.

Sforza.

A glavni tekmeč je odšel.

Teuerdank.

Kdo bode pač sadove žel?

Don Rosa.

Umrta menda še ne bo.

Sforza *(kazaje na Rozamundo)*.

Že spet svetli se ji oko.

Sholastika *(Rozamundi, jo držeč)*.

Kedor na svetno srečo zabi,
si rajski mir v srce privabi.
Glej, take misli svete vere
bridkosti zmagajo vsaktere.

Rozamunda.

Da, zdanje zabiti spomine
to vgasnilo bi bolečine.
A kje pozabnost to bi pila?
to podeli mi le gomila.
Zagrenil mi življenje svet je,
kot mraz pomladno vniči cvetje,
mi v kupo kanil oster strup,
da stare skoraj me obup.
Te boli svet mi ne ugasne

z veseljem mamnim sreče časne.
Med svetom vsak korak gotovo
odpiral rane bi na novo.
A če med svetom ni pokoja,
kam naj za lekom gre mi hoja?
Ah tu, ah tu, pri tebi tu *(kaže na samostan)*
bo dom mi srčnega miru. *(Objame Sholastiko)*.

Turjačan.

Mar hočeš mene zapustiti?

Marjeta.

Pa v samostan se preseliti?

Sholastika.

Če srcu žalnemu je lek,
čemu bi stavili zaprek?
Morda obljub je svetih pas
ponuje tajni, višji glas.
Pustite svobodo odlokom,
ki Bog jih dobrim da otrokom.

Rozamunda.

Cvetica jaz sem pomandrana,
v samoti mi zaceli rana,
za mene svet več nima mika.

Turjačan.

To meni bol je prevelika,
če zapustiš me, hčerka, ti,
edina radost mojih dni. *(Objame hčerko.)*

Marjeta.

Ah, Rozamunda, kaj te moti?
Ti blazna v svoji si togoti.
Ti, polna prej razkošnih želj,
bi šla v samoto tihih cel?
Ta sklep rodil mi sv t nagib,
to srda ti je vdahnil hip.
Kako naj mari je Bogu
togotnega srca daru?

Sholastika.

Previdnost višja si izvoli
za sredstvo tudi naše boli,
da od sveta mamljivih zmot
potegne nas na sveto pot.
Aj, s togo, srečo svet nas vara,
oj srečen, kdor sveta ne mara.
V odpovedi je sreče vir,
blažilen lije v srce mir,
in naj ga boža sreče žar,
naj dere nadenj tog vihar,
vendar gre mirno svojo pot,
želeč le trajnih si dobrot,
gre mimo sreče, mimo toge,
kot teče vir skoz trate, loge.

Turjačan *(Sholastiki)*.

Ah, sestra, hčerke mi ne jemlji,
dokler ne spavam v hladni zemlji.

Rozamunda.

Zgodi se, oče, volja tvoja,
ostanem tvoja, a le tvoja.
Vsa proč nečimurnost sveta (*vrže od sebe
lepoticje.*)

ta trn srca in skvrn duha.

(*Vitezom.*)

Vam, vitezom, presrečna hvala!
za srečo jaz bom žalovala,
dokler mi sije beli dan.

Vitezi.

Oh, oh, oh, oh, ves trud zaman.

(*Zastor pade.*)

KNJIŽEVNOST.

Sem Benelli: Ljubezen treh kraljev. (Tragičen poem v treh dejanjih. Prevedel Alojzij Gradnik. — Gorica, 1913. Str. 115. Cena 2 K, s poštino 2 K 20 h).

Noč in prostorna dvorana starega kastela; terasa vrh grajskega obzidja; grobnica s katafalkom. Skratka: srednji vek. Na meji rimske in italško-germanske zgodovine, krščanske kulture in osornega barbarstva. Hči Italije, lepa Fiora, pač hoče s pajčolanom svoje ljubavi z visoke grajske terase pozdraviti sina germanskega Arhibalda, odhajajočega v vojsko, a rimsko-italijski Avito jo omami, da skopni v njegovem objemu. Italija je v njej zmagala. „O Italija rimska, kako naj te objamem!“ Tako bi se dala morda temeljna misel tega tragičnega poema povedati; druga misel bi bil problem krščanskega principa odpuščanja in osvete. Stari Arhibald je slep — saj je German in barbar. — O drami sami so naši časopisi več poročali, ko se je lani predstavljala v ljubljanskem gledališču. Prevod se čita prav gladko; verzi so dobri — no, g. Gradnik je vaje verze delati — morda sem se spotaknil le na enem. — Nekaj citatov: Mladost je sen. — Kdor v noči ne spi, blazni ali moli. — Bolje iz rešeta vodo je piti al gade krotiti, kot vzeti v zaščito zaljubljenice slepe. — Vsaka boleš spoštovanja je vredna.

Ante Benešić: Anakreontika. (Zagreb, 1913. Str. 98). — Sredi sentimentalno mehkih in filozofsko temnih lirskih zbirk, kakor jih je producirala novejša doba, se prav prilaga enkrat odkrita, lahka židana volja, ki uživa svet kakor pisano livado metulj — ne velik grešnik, pa tudi ne vitez kreposti. Antialkoholskemu doktorju Gundrumu nudi pijačo vila Benešićeva, ki je doma doli ob slavonski Fruški gori in se koplje v rujnem vincu; z velikim bilikumom zaliva ljubav — kdo pa naj z malim litrom izmeri silno morje ljubavi? Zaljubljeno vzdihovati noče, pa tudi ne sveta popravljati; nebo se grdo drži in udarja z gromom in s strelami, pa sveta ne popravi! Še smrt je treba opijaniti; pijana ko čep ne bo mogla zamahniti s koso. Žal, krčmarji tako kvarijo vino, da se ga človek ne more zadosti napiti, da bi mogel opevati — Njene čare.

Smatramo zbirko za uspelo, dasi bi nekatere pesmi kot nepomembne mogle izostati. Z dobro voljo se druži i humor i rahla satira: Profesor botanike je ljubico vprašal, za koga cvete; ona mu reče vzbunjeno: Ako hočeš, zate! Profesor botanike pa jo je krivo razumel, jo raztrgal in vsem pokazal. Ako boš pri avtorju, ki je notar v slavonskem Iloku, za gosta, te podvori z juho, ki bo krepka, kakor naša junaška pesem, s komadi mesa, ki se bodo gostom zdeli so-

neti Petrarkini, ter s prasetom in jagnjetom, ki bosta distohon ljubke idile.

Forma kitic je večkrat staroklasična; pa tudi Vrazove četverovrstične odzvanjajo.

Izgubljeni sin. Heysejeva novela. (Prevel Novo-grajski. — Gorica, 1913. Tiskarna Seitz. Str. 40. Cena 40 h).

Dejanje se godi v Bernu na Švicarskem. Mati razvadi sina; sin se izgubi; šele mrtvega najde mati zopet. Novele ni bilo vredno prevajati.

Branimir Livadić: Legenda o Amisu in Amilu. Zagreb, 1913. Cena 2 K.

Izredno elegantno opremljena in svoji romantični vsebini primerno tiskana publikacija „Društva hrv. književnika“. Z rdečimi črkami so sredi črnega teksta iztaknjene važne besede in tehtne misli, filozofski izreki in citati iz sv. pisma. Z lesorezi in inicialkami je začel spis ilustrirati Miroslav pl. Kraljević, a smrt ga je ugrabila, predno je delo končal; nadaljeval in končal je Ljuba pl. Babić.

Livadić se je takrat pokusil v legendi; vzel je srednjeveško legendo o „ubogem Henriku“, ki ga bolezní reši deklica, pripravljena zanj žrtvovati svojo nedolžno kri — pa rešen je bil zato, ker te nedolžne žrtve ni hotel sprejeti; v žrtvovoljnosti sta torej tekmovala Henrik in deklica. V to legendarno snov je Livadić del nova imena in nove osebe ter jo ovil z rahlo liriko in s svojo filozofijo.

V pozni majski noči neso na nosilih Amisa iz mesta; ob potoku mu zajmejo vode v srebrnobleščeč pehar. Ta pehar in njemu čisto enakega je bil naredil brat iz družbe sv. Frančiška Asiškega in ga poklonil sv. Očetu. Tedaj sta na kneževskih kulah po dolgih molitvah, postih in mukah, a kratki ljubavi dve materi porodili in tema je papež poklonil peharja. Tako je pripovedoval Amis v tajnostni noči, ko so molčali celo slavlji, in nadaljeval ob ritmu korakov povest o sebi, sinu ene izmed onih mater, in o Amilu, sinu druge matere; enaka sta si bila kakor peharja. Pa se je Amil zaljubil v neusmiljeno kraljevno; neuslišán, je zapadel melanholiji, a se ipak odločil, da pojde na mejdan s silnim španskim vitezom, da z zmago pridobi kraljično. Prehitel ga je Amis in se zmagovito zanj bojeval ter pridobil ženo. — Ko se je daniło, je Amis molil Boga, pa ne s tujimi besedami, ampak s svojimi mislimi in čuvstvi. Tretjega dne so z grbavim Amisom prišli do reke, nad katero se je dvigal Amilov dvor. Po peharju sta se spoznala in Amil ga je hotel pri sebi ohraniti do smrti. Dohajal je tja učeni otec Evfronij, ki se je od Amisa na zadnje naučil čitati celo viteške pustolovske kronike, ker je zanj zapisoval njegove posvetne misli. Amil se končno odloči, žrtvovati po zgledu Abrahamovem kri svoje dece, da bi ozdravel Amis. Amis je ozdravel, a i deca so priskakljala veselo k njima: zakaj oni, ki so z žrtvijo rešili drugemu življenje, ne umro, oni žive; taka se gode čuda. Le na belih vratih so imela svežo krvavo sled. — Iskreno povedano, nam ta abrahamsko-izakovska rešitev vozla ne ugaja; prevnanja je in prestarinsko-barbarska; poduševljena bi morala biti in usmrtimev dece le simboliški shvačena. S to vnanjo rešitvijo vozla je ena izmed idej, ki jih je pisatelj hotel prikazati, izgrešena, ideja čuđeža; ostaje nam le ena, namreč ideja o boli kot viru radosti. Kakor Miroslav pl. Kraljević, velika večina ljudi bolno in radostno proživljava svojo legendo, a čudo zaman pričakuje.

Milaković Josip: Fragmenti (Pesmi). Sarajevo, 1913. — Josip Milaković, profesor v Sarajevu, sicer še ni bil mnogokrat pri nas na Slovenskem, a kot kulturnega pregalca in pesnika ga pozna vsakdo, kdor čita naše revijalne liste. Sedmero zbirk lirskih pesmi je že izdal (od 1883 do

1913), eno zbirko prevodov „Iz slovanskih logov“ (1910), osmero knjižic za deco, 11 literarno-zgodovinskih razprav itd. ter pripravlja Bibliografijo hrvatske in srbske narodne pesmi. — Pričujoča zbirka, posvečena R. Kataliniću-Jeretovu, tiskana na zelo finem papiru, ima zlasti v prvem delu nekaj izborna uspelih pesmi (na pr. „Slušao sam“, „Život“, „Na moru“), vrednih, da jih izporedimo z Gregorčičevimi; ta izporedba utegne imeti tudi literarni temelj; zakaj Milaković dobro pozna slovensko liriko. V „Fragmentih“ je prevedena Gregorčičeva „V pepelnični noči“.

Srbska epopeja. Ko so se pred letom dni na široko razvili veliki balkanski vojni dogodki, smo govorili o slovanski epopeji, ki je ne tvorijo stih, ampak čin. Pri tem se nam je obnavljala vsa stara jugoslovanska epika z Markom Kraljevićem, Milošem in Vukom, s starim Jug Bogdanom in črnim Arapihom. Novi dogodki pa so našli tudi novega pesnika, pesnika, ki je znal v formo starih narodnih pesmi viliti novo, današnjo vsebino. Nikac od Rovina — škoda, da nam podaje le ta svoj psevdonim — je izdal prvo knjigo svojih „Novih junaških pesmi“ (str. 118, cena 1 K, Beograd, v cirilici), ki jo moramo pohvaliti kot jako uspešno upesnitev lanske in letošnje srbske vojne; car Peter, vojvoda Putnik, prestolonaslednik Aleksander, vsi poveljniki poedinih armad, sultan Mehmed, Džavid-paša, Zeki-paša, Esad-paša in Enver-bej nadomeščajo tukaj carja Dušana, Murata in Gjema. 14 junaških pesmi je združenih v epos; najveličastnejša je „Kumanovska bitka“, vredna, da bi jo čitali vsi občudovatelji teh dogodkov in ljubitelji slovanske epske poezije. — V zboru zborujejo srbski svetniki, med njimi je sv. Sava; Bogu sporoče tugo desetih srbskih duš; Bog pošlje na zemljo angele in svetnike, naj ukažejo, da vsakdo vrni Srbu, kar mu je bilo vzeto. Vila je pozvala carja Petra, naj sežida v Topoli cerkev zadužbino, in odkar so potem v tej cerkvi zazvonili zvonovi, so vile lepše pele in je pšenica lepše zorela. Peter posluša vilo, ki mu razklada vse trpljenje srbsko, in ji obljubi, da pozove sultana na mejdan. Srbin oče je prodal i vole i majčin nakit, da bi poslal sina v Beograd učiti se na knjigo bogomoljko, a Turki so ga na potu iz Skoplja vsega opleni; pa je vila sina odnesla na dvor Petrov in posvečen je bil v Topoli cerkvi v diakona; sveto liturgijo je služil v cerkvi svetitelja Spasa v Skoplju, a sredi liturgije ga je usmrtil Turčin — zaplakala je trava in gora.

Star pastir na Sar-planini, sin prirode, je nekoč opoldne pod jelo zeleno sanjal sen o vojni črnih gavranov in sivih orlov — Turkov in Srbov. Težke snove pa je sanjala Džavid-pašinica v Carigradu, baš takrat, ko je Džavid prejel vabilo na divan k sultanu, ker so Srbi maknili vojsko; zapadni cesar je svojemu pobratimu sultanu naznanil, da mu Srbi mislijo vzeti Staro Srbijo in Macedonijo. Svetniki so čuda storili; solnce so zastavili za tri dni na iztoku in mesec potemnilo in zvezde pogasili, grmelo pa je, da so se tresle gore in doline, in med tem so se Srbi oborožili. Car Peter opravi dvojno liturgijo, na Kosovem in v Gračanici, pozove vojvodo Putnika, da bi mobiliziral; vojska se zbira v Nišu. V Stambulu se zaklinja Feti-paša, da vzame Srbijo in uniči vse njene generale; sultan mu da 100.000 mož. Na pojedini javi car Mehmed, da je Peter pobunil tudi Črno Gogo in Bolgarsko; Grška je z njim. Mobilizira se turška vojska; sultan ji posebe priporoča trdnjave Skader, Odrin in Janino. Prva bitka je na Rujnu, zeleni planini pri Vranju; Uča Dragutin ugrabi turški barjak. Devojke opazijo nad ravnim Kumanovim črno meglo; zmaj se spusti iz oblakov in pustošeč splava nad Moravo, kjer mu prestrašenemu carjevič Aleksander pokaže vso silo srbske vojske. Zmaj zapoje nad Macedonijo. V zrakoplovu zaplove nad njo srbski junak; Turki so uverjeni, da je sam Kraljevič Marko prijahal v zraku, in so bili strašno poraženi. Okrvavljena gavrana ponese veter proti Skoplju; pašinica ju vpraša, ali je turška vojska šla preko Kumanova v Srbijo; zve žalostno istino in pade mrtva na zemljico črno. — Pričakujemo še druge knjige. Končno bomo mogli reči, da je malokateri narod epopejo svojih činov preliil takoj tudi v epopejo stihov.

*P. n. gg. sotrudnikom in naročnikom
naznanjam, da sem s to številko prenehal
biti urednik „Slovanu“.*

Dr. Fr. Ilešič.

Slikarja napisov in lakirarja,
dekoracijska, stavbena in po-
☐ hlštvena pleskarja ☐

Delavnica: Igriške ulice št. 8
☐ Telefon 154 ☐

BRATA EBERL

☐ LJUBIJANA ☐

Tovarna oljnatih barv, laka in
firneža z električno gonilno
☐ silo ☐

Trgovina in pisarna: Miklošičeve (Franciškanske) ulice 6

Gričar & Mejač

Ljubljana

Prešernove (Slonove) ulice št. 9

priporočata svojo največjo
in najstarejšo trgovino z

izgotovljenimi oblekami

za gospode in dečke, gospe
in deklice po najnižjih cenah

Predmeti, katerih ni v za-
logi, se izdelujejo po meri
točno in ceno na Dunaju.

Velika in moderna
zaloga oblek
za gospode, dečke, in otroke

A. KUNC

Ljubljana

Dvorni trg šte. 3
(na voglu Zidovske ulice)

Strokovnjaška postrežba z
izbornimi izdelki, po nizkih
stalnih, na vsakem pred-
metu označenih cenah.

Naročila po meri točno in pri-
znano dobro.

Imam večjo zalogo

VOZOV

vseh vrst. Vozove izdelu-
jem po najnovejši dunaj-
ski in pariški modli; tudi
stare vozove jemljem v
račun po visoki ceni.

Franc Visjan

izdelovatelj vozov

Ljubljana, Kolodvorske ul. št. 25

Naslov za brzojavke: **Kmetska posojilnica Ljubljana.** :: Telefon št. 185. :: Ziro-konto pri avstro-ogrski banki. :: Račun pri avstr. pošt. hran. št. 828.406, pri ogr. pošt. hran. št. 19.864.

KMETSKA POSOJILNICA

Stanje hranil. vlog
dvajset
milijonov

Ljubljanske okolice

r. z. z. n. z. v Ljubljani — obrestuje
hranilne vloge po

4³/₄ %

Rezervni zaklad
nad pol
milijona

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike. Sprejema tudi vloge na **tekoči račun s čekovnim prometom** in jih obrestuje od dne vloge do dne dviga, na kar se opozarjajo zlasti trgovci in denarni zavodi po deželi.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

je imela koncem leta 1912 660 milijonov kron denarnega prometa, 42 milijonov kron vlog in 1 milijon 330 tisoč kron rezervnega zaklada. Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po

4¹/₂ %

brez odbitka. Hranilnica je pupilarno varna in stoji pod kontrolo c. kr. deželne vlade. - Hranilnica posoja na zemljišča in poslopja proti 5¹/₄ % obrestim in najmanj 3/4 % amortizacije. Za varčevanje ima vpeljane lične domače hranilnike. - Posoja tudi na menice in vrednostne papirje.

Ljubljana, Prešernova ulica števil. 3.

Največja slovenska hranilnica!